

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Shon Sojxo

MAGASIN FOR DANSK HISTORIE

NR. 4, 8. ÅRG. 1991

Udgiver
Rigsarkivet

Redaktion
Steen Ousager
Bent Blüdnikow
Henrik Stevnsborg
Poul Olsen

Lay-out
Kristin Wiborg, IDD

Tryk
NOFO-print
Helsingør
ISSN: 01-09-6028

Abonnement
tegnes ved henvendelse til
Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9
1218 Kbh. K
Tlf. 33 92 33 10
Girokonto: 6 40 13 68
Abonnementet er løbende indtil
opsigelsen

Pris
Årgang 1991, 1-4 kr. 110.-
Løssalg pr. nr. kr. 40.-
Udenlandsabonnement 1991:
kr.135.-

Distribution
Avispostkontoret

Flytning
Meddeles postvæsenet

Tilhører
DIS-Danmark
Doneret af
Peter Wodskou

© Copyright
Siden Saxo 1991

Inhold

Forholdet mellem staten og kulturen gav anledning til starten på en af de første græsrodsbevægelser: »Det er misbrug....«, sagde lagerforvalter Rindal bl.a. om kunstfonden i 1965.

Det gik voldsomt for sig i 1500-tallets adelige kredse. Hærværkstogter hos hinanden og mord eller mordforsøg var næsten dagligdag for Hans Mule og Eiler Bryske i Odense.

Christian Ulfeldt myrdede i 1662 sine forældres plageånd. Men var det egentlig dem, altså Leonora Christine og Corfitz Ulfeldt, der stod bag.

I 1600-tallet lå der et mønsterlandbrug, hvor nu en af Københavns vigtigste færdselsårer findes. Kreaturerne på ladegården havde endda indlagt vand.

Görings våbenskjold er dukket op!

Omkring århundredeskiftet begyndte de offentligt ansatte at danne fagforeninger. Det radikale Venstre og dets stiftere skulle på dette område komme til at spille en central rolle.

*Forsiden: Datidens svar på IC3 før afgang til Thisted.
Om ankomsten: se Bagsiden!*

Fremskridt og tilbageslag. Staten og kunstnerne 1950-1965 5
af Claus Chr. Koch

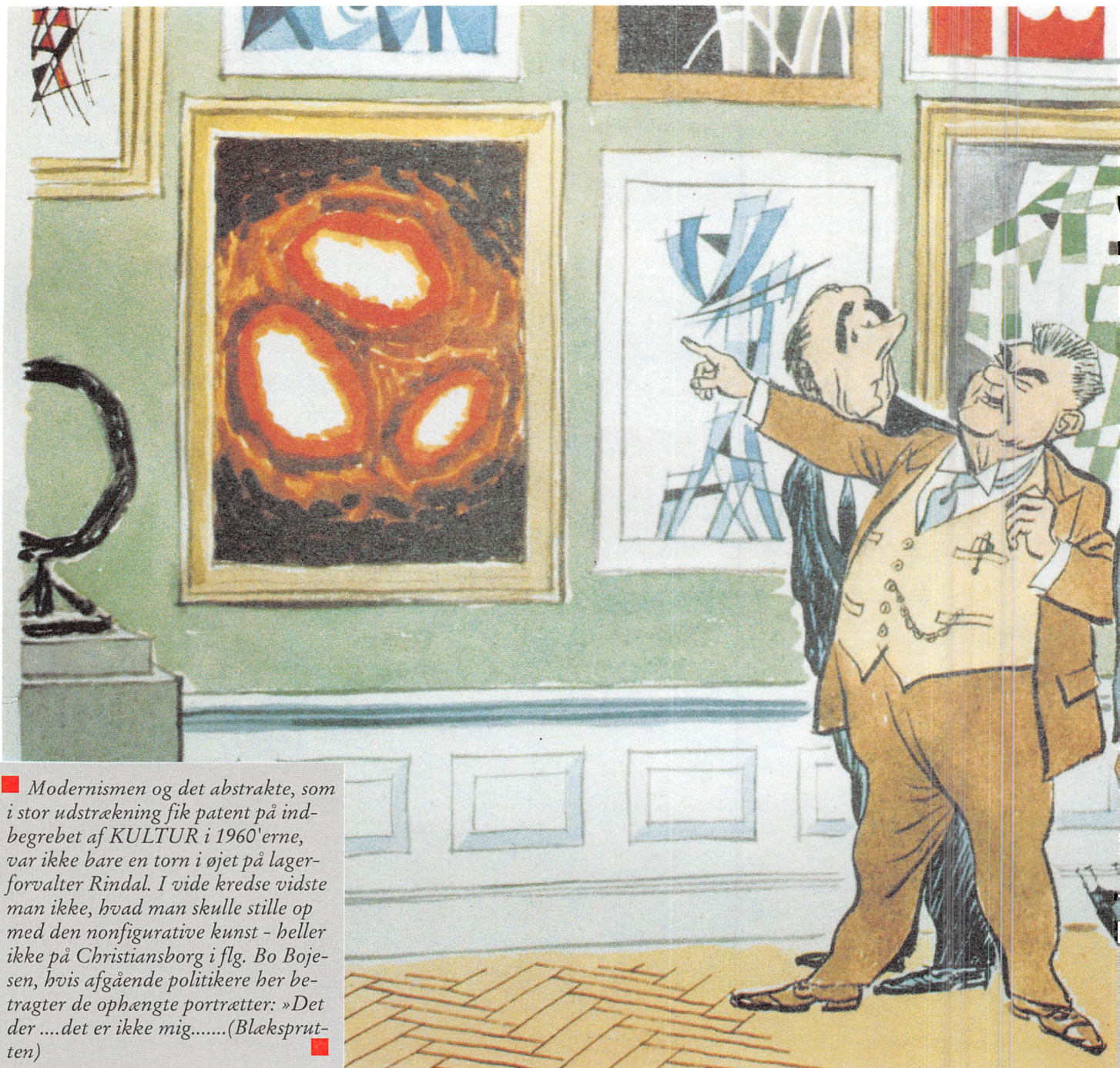
En plageånds endeligt - om mordet på Adolf Fuchs 15
af Karl Peder Pedersen

Stakket er stridens glæde - borgeradel i Odense 18
af Bent Østergaard

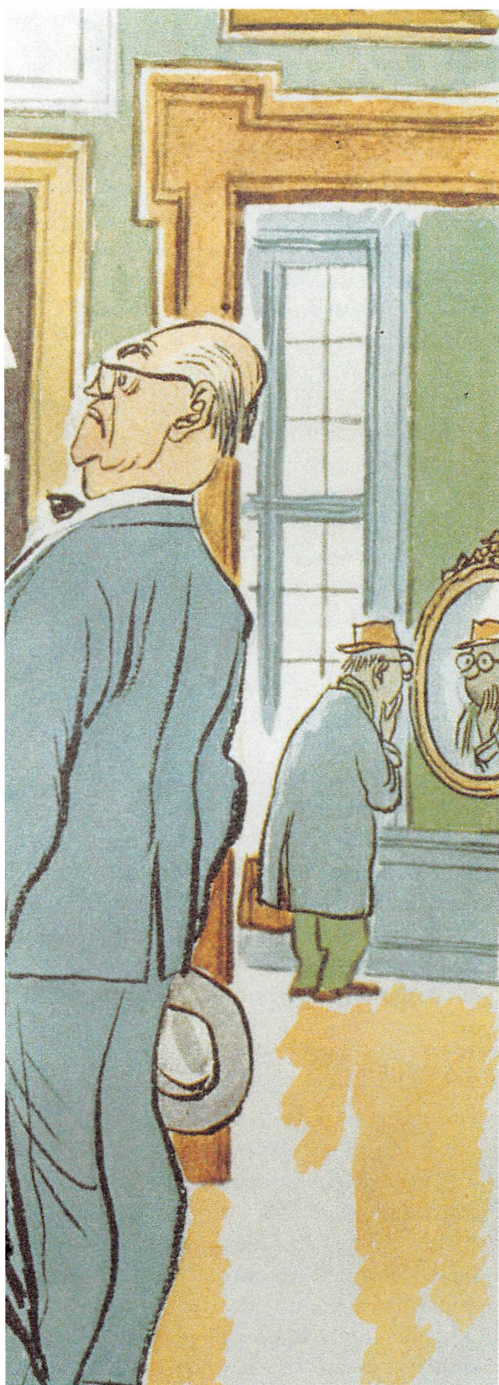
Görings våbenskjold 27

Ladegården 28
af Peter Bugge Villadsen

JernbaneOlsen, De radikale og tjenestemændene 34
af Steen Ousager

■ *Modernismen og det abstrakte, som i stor udstrækning fik patent på indbegrebet af KULTUR i 1960'erne, var ikke bare en torn i øjet på lagerforvalter Rindal. I vide kredse vidste man ikke, hvad man skulle stille op med den nonfigurative kunst - heller ikke på Christiansborg i flg. Bo Bojesen, hvis afgående politikere her betragter de ophængte portrætter: »Det derdet er ikke mig.....(Blæksprutten)* ■

Fremskridt og tilbageslag

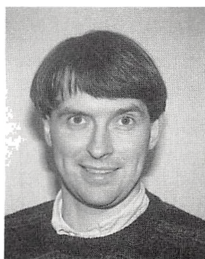
■ *Staten og kunstnerne* *1950-1965* ■

Cand. phil. Claus Chr. Koch, der er forlagsredaktør på Odense Universitetsforlag, beskriver i denne artikel, hvad der gik forud for den voldsomme diskussion om Statens Kunstfond, som opstod, da lagerforvalter Rindal i 1965 kom i medierne.

»Det er misbrug af statens penge, og hvis disse mennesker ikke kan leve af deres kunst, er der gode muligheder for at finde beskæftigelse i de produktive erhverv«.

Således skrev lagerforvalter Peter Rindal fra Kolding, da han i 1965 var en af de første i en landsomfattende protestkampagne mod den nyoprettede Statens Kunstfond. Han og mange andre forargedes over, at gode skattekroner, skulle bruges som gaver til betrængte kunstnere, hvis arbejder man ikke forstod. Klaus Rifbjerg kørte rundt i en sportsvogn, og den schweiziske multikunstner Jean Tinguilly illuderede verdens undergang på Louisiana: Én due omkom, og kunstneren fik en bøde for dyremishandling.

Hvordan kunne politikerne finde på at lave en lov, der gav mulighed for at ødsle penge ud i den blå luft?

Claus Chr. Koch

Kunstnerstøtte før Statens Kunstfond

Under enevælden fungerede støtten til kunstnerne ved hjælp af udbetalinger direkte fra kongens kasse. Den var ikke udtryk for, at kongen på statens vegne følte sig forpligtet overfor kunstnerne. Kunsten skulle alene opfylde repræsentative eller æstetiske behov.

Med enevældens ophør i 1848 overgik ansvaret for kulturlivet fra hoffet til statsadministrationen. Støtte blev her efter tildelt efter ansøgning til finansudvalget, som behandlede hver enkelt sag. Beløbene blev udmålt individuelt.

I folkestyrets første år dominerede sparsommelighedshensynet i finanslovsdebatterne. De fleste kunstnere var overladt til privat velgørenhed, og kongens betydning som mæcen var svindende.

I provisorieårene indgik spørgsmålet om kunstnerstøtte ofte i samfundsdebatten. Holger Drachmann blev i 1879 indstillet til understøttelse over finansloven af den bergske fløj af Venstre. Højre protesterede med den begrundelse, at Drachmanns arbejder ikke var levedygtige, samt at den store forfatters privatliv havde en upassende karakter.

Venstre ønskede at barbære statens budgetter mest muligt, og dermed blev kunstnerne sorteper i den politiske kamp. Også efter systemskiftet i 1901 var hensynene til økonomien, kunstens nytteværdi samt ikke mindst lødigheden fremherskende. Eksempelvis kunne forfatteren Thit Jensen ikke komme i betragtning, da der i vide kredse herskede tvivl om hendes moralske habitus.

I 1922 forsøgte undervisningsminister Jacob Appel at få nedsat et udvalg

til bedømmelse af ansøgerne. Forslaget blev afvist, og først i 1930 blev der på Frederik Borgbjergs foranledning oprettet et rådgivende organ vedr. det offentliges støtte til forfatterne. Hermed indledtes den udvikling, som kulminerede med oprettelsen af Statens Kunstfond i 1964.

Al kunststøtte blev imidlertid fortsat fordelt med ministeren som eneansvarlig. Fra 1951 blev finanslovstildelingene imidlertid suppleret af en del af provenuet fra biblioteks- eller tipslovgivningen.

Det kulturpolitiske klima 1930-45

En helt central skikkelse i dansk kulturpolitik var forfatteren og politikerne, socialdemokraten Julius Bomholt.

Bomholt, født 1896, blev cand. theol. i 1921 og efter ophold på en socialdemokratisk højskole i Tyskland, blev han forstander for Arbejderhøjskolen i Esbjerg.

Julius Bomholts bog, »Arbejderkultur«, var det første forsøg på at opstille et sammenhængende kulturprogram. Imidlertid vandt bogens ideer, der tog udgangspunkt i et socialistisk kulturi-ideal til afløsning for det borgerlige, aldrig indpas i kulturdebatten. Det var først og fremmest i erkendelse af, at kulturen måtte komme i anden række i forhold til tidens alvorlige sociale problemer. Men det var også fordi det socialistiske kulturi-ideal med inspiration fra Sovjetunionen lå langt fra de jævnt folkelige idealer, danske socialdemokrater i virkeligheden nærede. Tiden var ikke inde til at skabe unødige modsætninger, nu hvor samarbejdet med de borgerlige partier medførte markante

sociale forbedringer. Statsminister Stauning afviste klart tanken om arbejderkulturen.

Julius Bomholt var klar over, at den sti, han betrådte, kunne bremse hans politiske karriere. Den åndelige og nationale vækkelse under besættelsen betød, at »også vi røde skreg med«, som den senere kulturminister Hans Sølvhøj skriver i sin erindringsbog, Rødt på hvidt. Udtalelsen er med til at understrege, at klassekampaspektet var ude af trit med socialdemokratisk politik.

Julius Bomholt fortsatte sit engagement for kulturlivets placering i hverdagen på et mere afdæmpet grundlag. Konkret talte han i 1942 om en sikring af åndsarbejdernes kår.

I Socialdemokratiets første efterkrigsprogram fra august 1945, som lagde grunden til velfærdsstaten, blev dette ønske nedfældet som en del af den kulturpolitiske målsætning.

Hartvig Frisch og de yngre kredse

Bomholt måtte vente lidt endnu på sit politiske gennembrud. Arbejderkulturen var ikke glemt, og det blev istedet professor Hartvig Frisch, der i 1947 fik overdraget undervisningsministeriet, hvorunder kulturen hørte.

Frisch var mindre folkelig end Bomholt, men til gengæld var han forankret i partiets yngre kredse, som nu efter besættelsen var klar til at stikke kursen mod »Fremtidens Danmark«, som det blev formuleret af Jens Otto Krag. Frisch var mest optaget af skole og undervisning, og Bomholt kunne derfor som menigt partimedlem arbejde i kulisserne, bl.a. på den indflydelsesrige post som radiorådsformand. I 1950 døde Hartvig

Frisch og Julius Bomholt havde i mellemtiden endeligt, bl.a. under Frisch' indflydelse, erkendt, at kulturpolitik kan påvirke, men ikke ændre et eksisterende kulturmønster.

Kulturpolitisk var Socialdemokratiet begyndt forfra efter kongressen i 1947, hvor Bomholt med foredraget »Vore kulturopgaver« indledte arbejdet for en sammenhængende kulturpolitik. Et udvalg behandlede bl.a. tanken om oprettelsen af et centralt organ til fordeling af statens støtte til kunstnerne.

Bomholt havde bragt sig i stilling til posten som undervisningsminister. I første omgang dog kun i otte måneder frem til regeringens afgang i oktober 1950. Perioden i opposition blev af Bomholt benyttet til bl.a. i debattøjerne »Mennesket i centrum« og »Tidehvert og samfundsorden« at udstikke retningslinierne for kulturlivets placering i velfærdsmodellen.

Da Socialdemokratiet påny overtog regeringsmagten i 1953, blev Julius Bomholt undervisningsminister, og han demonstrerede for alvor, at hans kulturpolitiske stræben nu havde praktiske mål fremfor ideologiske.

Julius Bomholt og kunstnerne 1953-56

I september 1953 henvendte en delegation af billedkunstnerne sig på ministerens kontor med ønsket om støtte i form af statslige udsmykningsopgaver.

Disse tanker var uden resultat fremsat ved flere lejligheder fra slutningen af 1930'erne. Bomholt kunne heller ikke denne gang give konkrete løfter, men han opfordrede kunstnerne til at lave en demonstration, der kunne ma-

nifestere kunstnerens ønsker. At en demonstration også kunne opfattes som et vækkeur for de politikere, der skulle bevilge en eller anden form for støtte - og som ikke nødvendigvis havde den samme positive holdning som ministeren selv, eller nogen holdning overhovedet - har næppe ligget Bomholt fjernt.

Demonstrationen fandt sted den 1. december 1953. Et par tusinde mennesker deltog i marchen til Christiansborg, hvor Bomholt modtog en femmands-delegation. Ministeren lovede at nedsætte en kommission til kulegravning af kunstnerens vilkår, og det er klart, at netop denne råkolde vinterdag fik afgørende betydning for den fremtidige udvikling.

Kunstkommissionen blev nedsat i februar 1954, og mens den arbejdede, sagde Bomholt bl.a., at »De private mæceners tid er ved at være forbi. Det er de offentlige myndigheder og virksomheder, der er trådt istedet, ... der må skabes en stærkere forbindelse mellem demokrati og kunst«.

I september 1955 afgav kunstkommissionen en betænkning, som foreslog statens støtte flyttet fra finansudvalget til to selvstændige organer.

a) Statens kunsthøjester til administrati-

■ *Karikaturer af bl.a. Julius Bomholt og Hans Sølvhøj var sikkert stof i de satiriske magasiner år efter år i 1960'erne (Blæksprutten)* ■

Kulturpave Julius den Første i funktion.

■ Tophistorien - og dermed det mest grinagtige - i Blæksprutten 1964 var, at Danmark havde fået en kulturminister

. Således gengav Jensenius »Kulturpave Julius den første i funktion«. ■

on af udsmykningsopgaver ved offentlige byggerier

b) Eckersberg/Thorvaldsenfonden til understøttelse af ældre veltjente kunstnere og deres efterladte samt yngre talentfulde kolleger.

Kun Retsforbundet stemte imod ved forslagens vedtagelse i maj 1956.

Mod nye mål 1956-1961

Med oprettelsen af denne »lille« Statens Kunstfond fandt Julius Bomholt, at de mål, der var opstillet i programskriftet »Mennesket i centrum«, nu var nået. Tiden var inde til at iværksætte nye initiativer.

På ny blev det en henvendelse udefra, der satte skub i udviklingen, idet 79 kunstnere og videnskabsmænd gav udtryk for deres bekymring for fremtiden overfor Socialdemokratiets 27. kongres i januar 1957. Bomholt fulgte henvendelsen op og talte indtrængende for en generel aktivisering af kulturlivet, men ved dannelsen af trekantregeringen i 1957 blev Bomholt af hensyn til det partipolitiske puslespil forflyttet til socialministeriet. Den radikale Jørgen Jørgensen blev undervisningsminister, hvilket betød, at kulturen en tid gled i baggrunden til fordel for det undervisnings- og skolepolitiske arbejde.

Også blandt kunstnerne selv blev der relativt stille de kommende år. Bomholt var væk, og billedkunstnerne, som havde ført ordet op gennem 50'erne, havde med Kunstfonden af 1957 fået stort set det, de bad om.

I Bomholts fravær blev det den kulturelt interesserede statsminister Viggo Kampmann, der overtog rollen som iværksætter. I et interview med redak-

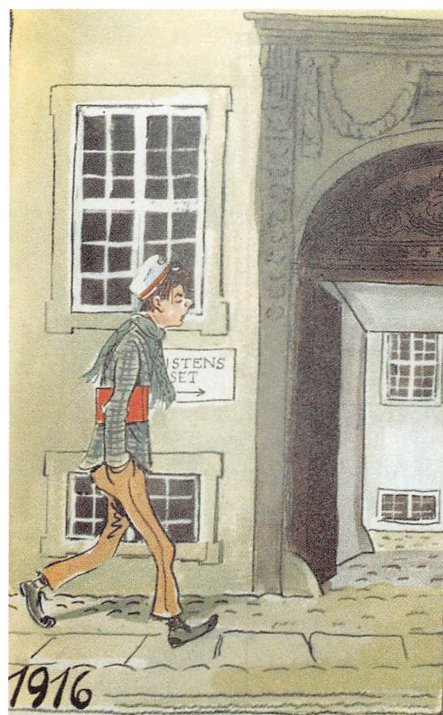
tør Ejvind Larsen i dagbladet Information i juni 1960, sagde Kampmann: »Blot de kulturelt interesserede ville forlade deres kritiske stude og begynde at rådgive os (politikerne) på en kærlig og forstående måde, ville meget være vundet. De kan naturligvis trække sig tilbage, men må så være klar over, at regeret bliver der alligevel. Hvorfor så ikke deltage med nogle forfriskende synspunkter«.

I forlængelse af denne opfordring arrangerede Ejvind Larsen og forfatterne Bjørn Poulsen og Ole Wivel i efteråret 1960 et møde på Krogerup Højskole.

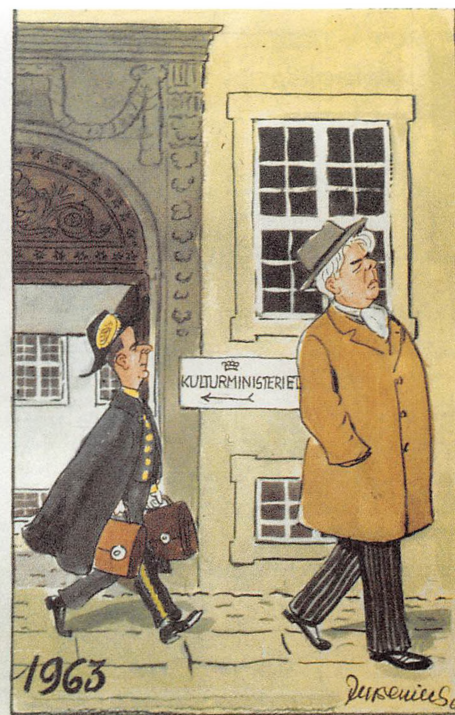
Det lykkedes at få samlet både politikere og kunstnere, og Bjørn Poulsens indlæg, »Ideernes krise i åndsliv og po-

litik«, gjorde indtryk på mange af deltagerne. Bjørn Poulsen hævdede, at demokratiet overlevn er afhængig af dialogen mellem kultur og politik. Han havde taget Viggo Kampmanns opfordring bogstaveligt. Undervisningsminister Jørgen Jørgensens betænkelighed ved statens rolle som fordeler fejede

■ Kulturministeriet fik fra 1962 sæde i Det Kongelige Assistenthus i København. På Herluf Jensenius' tegning i Blæksprutten samme år ses den lænsøgende student Julius, og den selvevidste minister Bomholdt fulgt af sin tro væbner, departementschef Henning Rohde (f. 1910). ■

1916
Stud. theol. Julius Bomholt på vej til Assistenthuset for at stampe sit konfirmationsur.

1963
Kulturminister Julius Bomholt på vej til Finansudvalget for at stampe et par millioner op af jorden.

forfatteren Villy Sørensen af bordet med den besked, at det måtte være politikernes opgave at udpege mennesker, der besad den fornødne vurderingssevne, basta!

Mødet blev afgørende for forståelsen mellem fantasiens og magtens repræsentanter.

Mange borgerlige politikere var skeptiske, uden at det dog fik nogen som helst indflydelse på de dynamiske kræfter, der især i tidsskrifterne »Kunst« og »Louisiana-Revy« førte en livlig debat til fordel for kulturlivets placering i velfærdssamfundet. Især revyen, redigeret af museumsmanden Knud W.

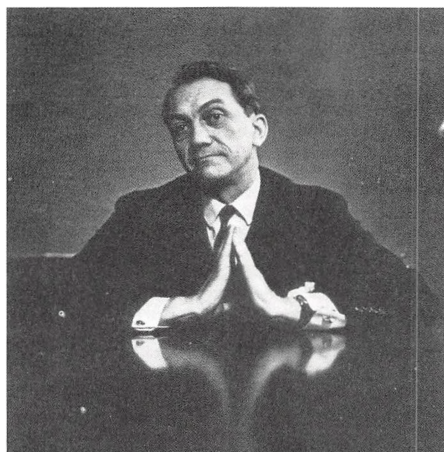
Jensen, var forum for en lang række indflydelsesrige menneskers synspunkter. Louisianas direktør forstod at indtage de rette mennesker i debatten.

Hvis demokratiet vil have kultur...«

Som led i arbejdet med et nyt principprogram indkaldte Socialdemokratiet til et kulturpolitisk møde på Christiansborg i maj 1961. Knud W. Jensen deltog i mødet, og hans markante indlæg kunne senere på året læses i partiets tidsskrift »Verdens Gang«.

Knud W. Jensen konkluderede, at »hvis demokratiet vil ha' kultur, må staten finansiere den. ... Som socialloven har overtaget forsynen, må en kulturlov overtage mæcenatsvirksomheden. Der må derfor nedsættes en kulturkommission, hvis opgave er at skaffe overblik over kulturlivets økonomiske behov (og) primært at finde frem til, hvad der gavner det skabende arbejde«.

Kravet om en kulturkommission kom med i Socialdemokratiets nye

■ *Kulturminister Hans Sølvhøj (1919-1989) siddende bag sit ministerielle skrivebord. Han måtte hovedkuls drage i felten for Statens Kunstfond, som han forsvarede med stor inderlighed på talrige møder landet over. Billedet antyder den forståelseskluft, der opstod mellem en stor gruppe kernevælgere og Socialdemokratiets generation af veluddannede unge teknokrater.* ■

principprogram, som derimod ikke nævnte ét ord om det ministerium for kulturelle anliggender, som dog må opfattes som den vigtigste forudsætning for, at kulturlivet kunne komme til at spille en reel politisk rolle. Alligevel blev ministeriet oprettet i september 1961.

Baggrunden herfor var altså ikke den partipolitiske målsætning. Nej, ministeriet var statsminister Kampmanns opfindelse. Han opfattede kultur og videnskab som civilisationens brændstof. Dernæst var Bomholt selvfølgelig interesseret og pressede på overfor sin beskytter og meningsfælle, Kamp-

mann. Med til billedet hører nok også, at Bomholt på dette tidspunkt var slidt op i socialministeriet, hvor hans embedsførelse havde resulteret i en næse fra ombudsmanden.

Problemer med Bomholt

Det nye ministerium var derfor en oplagt mulighed for at komme af med Bomholt og lade ham beskæftige sig med noget mindre farligt. Ingen kunne vide, at hans dynamik og skaberglæde skulle komme til at volde partiet langt flere problemer end hans forvaltning af socialministeriet.

Straks efter ministeriets oprettelse indkaldte Bomholt til et møde. Her gentog Knud W. Jensen sit forslag om oprettelsen af en kulturkommission, der skulle føde det nye ministerium med relevante ideer.

Bomholt, som straks lancerede sit valgspørg »Nok støtte, men ikke dirigere«, befandt sig som en fisk i vandet i gensidig forståelse med en række af tidens toneangivende kulturpersonligheder. Ikke alle sine politikerkolleger var han derimod på bølgelængde med. Især de yngre fandt hans fremtoning gammeldags og teatralisk. Afgørende var imidlertid forholdet til statsminister Viggo Kampmann, som bar over med hans kunstnersjæl, og som samtidig så en klar fordel i at bruge Bomholt som bølgebryder i det ikke uproblematisk arbejde for kulturens placering i velfærdsmodellen. Husk på, at det var samme år som Tinguilly huserede på Louisiana.

Skjortefabrikant Damgaard

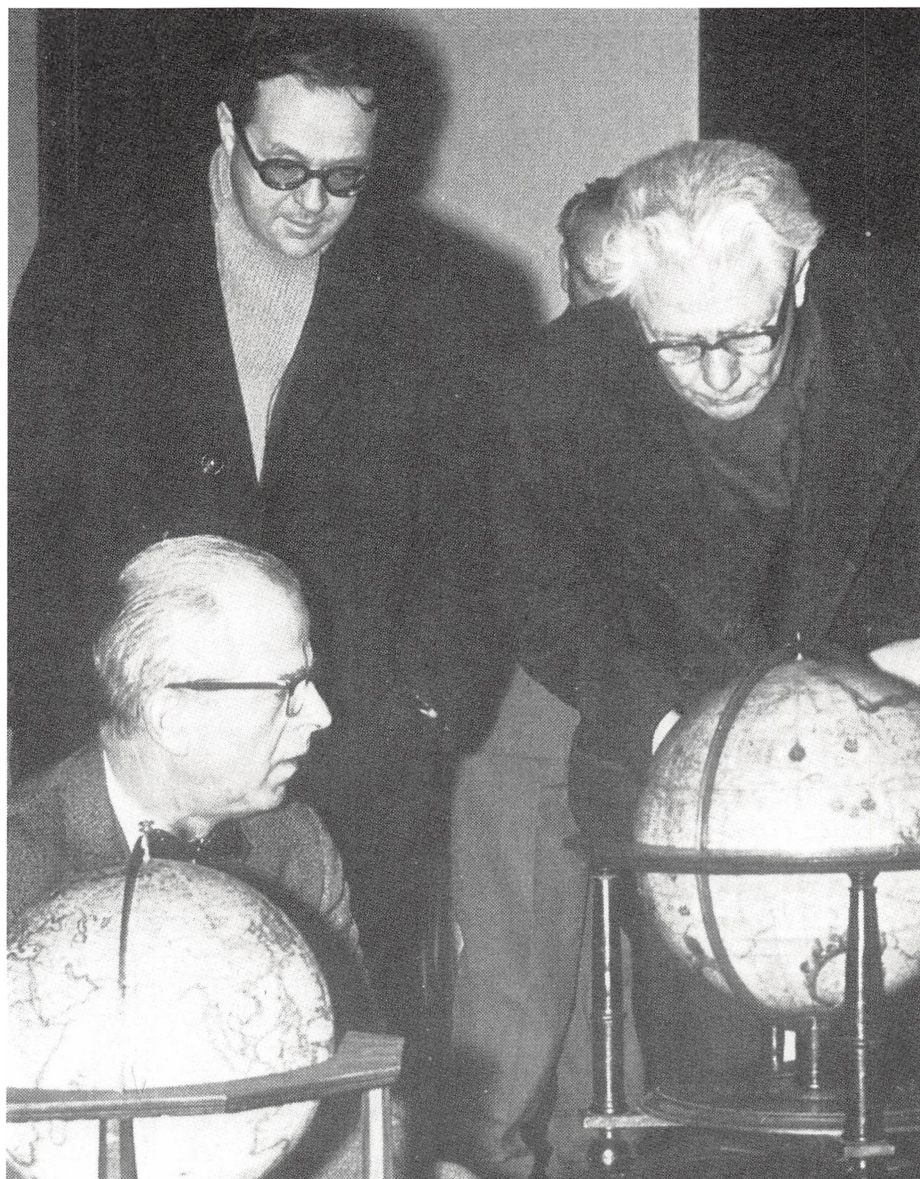
Som et af de første initiativer fremsatte

kulturministeren forslag om revision af kunstfondloven fra 1956. Revisionen betød en generel forhøjelse af rådighedsbeløbet. Samtlige partier var enige om at stemme for forslaget.

I oktober oprettedes det kulturudvalg, Knud W. Jensen tidligere havde ønsket sig. Det kom til at bestå af 19 medlemmer fra alle politiske partier og kunstarter, dog med en overvægt af personer med tilknytning til Socialdemokratiet eller dets kulturelle organisationer. Formand blev skjortefabrikant Aage Damgaard fra Herning. Han var selv mæcen i stor stil. En rigtig uld-
jyde uden den aura af finkultur, som hvilede over mange af de andre udvalgsmedlemmer.

Jens Otto Krag havde kort forinden overtaget statsministerposten, og det fik betydning for kommissoriets ordlyd. Det fik en strammere formulering end den, Bomholt havde lagt op til. Kulturudvalget skulle holde ministeriet underrettet om sit syn på vilkårene for den skabende og udøvende kunst samt for udbredelsen af kendskabet til de forskellige kunstarter, hverken mere eller mindre.

I forbindelse med Viggo Kampmanns sygdom og Krags overtagelse af statsministerposten i september 1962 viste det sig hurtigt, hvor afhængig Bomholt havde været af Kampmanns velvilje. Krag havde som nævnt sørget for en stramning af retningslinierne for udvalgets arbejde. Samtidig opstod kulturpause-debatten. I oktober understregede Krag i en kronik i Aktuel, at der selvfølgelig måtte være sammenhæng mellem udgifterne til kulturen og landets betrængte økonomi. Samtidig kritiserede dele af den borgerlige presse regeringens udgiftspolitik - også på

■ *Med politisk tæft og dyb interesse for moderne kunst formåede Aage Damgaard (1917-91) som formand for Statens Kulturudvalg at forene mod-*

sætningen mellem kulturlivet og den politiske virkelighed. Her stående bagerst sammen med Julius Bomholt (th) og departementschef Henning Rohde. ■

EN KRIMINEL GÅDE

K. B. Andersen, M. F., angreb „Kultureliten“, men ville ikke nævne navne (men se forrige side).

Perry Mason: – Disse her har selv meldt sig.

■ Kulturspørgsmålet og »chefen for den samlede generalstab inden for de 3 våbenarter, radio, TV og P3«, d.v.s. Hans Sølvhøj, var også i 1963 et godt tema i den politiske debat. Bl.a. social-

demokraten K.B. Andersen angreb den såkaldte kulturelite, der i flg. Blæksprutten var: Tribini, Poul Henningsen, Klaus Rifbjerg, Svend Kragh-Jacobsen, Harald Engberg, Aase Zieler, Peder

Nørgård, Julius Bombholt og Sv. Erichsen. Det må skyldes en fejl, at Sølvhøj ikke var kommet med.? ■

kulturområdet, hvor den ivrige Bomholt til manges irritation havde fremlagt forslag til en ny teaterlov. Allerede nu talte man i Jyllands-Posten om misbrug af skatte kroner.

Kulturudvalg og kunstnerstøtte

Formanden, Aage Damgaard, arrangerede i januar 1963 et møde på Herning Højskole for Kulturudvalgets medlemmer.

Knud W. Jensen gentog sit forslag om forbedret støtte til de skabende kunstnere. Men allerede den foregående aften kom teologen professor K.E. Løgstrup med det oplæg, der skulle danne det konkrete grundlag for forslaget om den udvidede Statens Kunstfond.

Professor Løgstrup fandt det vigtigt, at statens støtte ikke var forbeholdt enkelte kunstarter, som det var tilfældet i den eksisterende lovgivning. Udvælgelse af støtteværdige kunstnere indenfor alle kunstarter skulle varetages af et sagkyndigt ikke-politisk organ.

Efter mødet nedsattes et arbejdsudvalg, der skulle konkretisere ideen. Det bestod af Løgstrup selv, professor Hakon Stangerup samt forfatteren og forlagsmanden Ole Wivel. De tre - i første række Ole Wivel - arbejdede i løbet af foråret og forsommeren i tæt samarbejde med Erik Tjalve, embedsmand i kulturministeriet, og indhentede erfaringer fra de nordiske lande og fik konkretiseret oplæg og ideer fra udvalgsmedlemmerne.

Efter sommerferien mødtes Aage Damgaard med kulturminister Bomholt og forelagde oplægget til en helhedsløsning af statens ydelser til de

skabende kunstnere. Bomholt blev begejstret for ideen og krævede omgående handling. I løbet af efteråret finpudsedes udvalget sit forslag, som herefter kom til at se således ud:

- 1) 3-årige stipendier til unge kunstnere. Herunder faste årlige ydelser og hædersgaver til etablerede kunstnere.
- 2) Produktionsstøtte til forfattere og komponister. Fastsættelse af bevilling til indkøb af billedkunst.
- 3) Støtte til ældre kunstnere eller deres efterladte.

Merudgift à 2,6 mio. kr.

Den samlede merudgift i forhold til de gældende ordninger i første række Statens Kunstfond af 1956, androg 2.609.000 kr.

Til administration af fonden foreslog udvalget som øverste organ et kunstråd sammensat af politikere, kulturperson-

■ *»Vi finder at dette er misbrug af statens penge.....«. Lagerforvalter Peter Rindal, Kolding på kunstudstilling.* ■

ligheder og repræsentanter for de enkelte kunstarter. Det praktiske arbejde skulle foretages af tre sagkyndige underudvalg, et for hver af de tre kunstarter, bestående af uafhængige kyndige personer. Tremandsudvalgene skulle sidde i tidsbegrænsede perioder uden at kunne genvælges, hvorved muligheden for nepotisme skulle undgås.

I forbindelse med Folketingets åbning den 1. oktober fremkom både statsminister Jens Otto Krag og partiets politiske ordfører K.B. Andersen med udtalelser, der var mere positive end under kulturpause-debatten året før.

Bomholt adviserede Tinget om et kommende forslag om kunstnerstøtte.

De øvrige partier ytrede ingen modvilje mod de kulturministerielle tiltag. Et afgørende plus var jo, at statens mæcenvirksomhed blev flyttet fra Folketinget til et ikke-politisk organ.

Efter en debat i medierne, som løb det meste af året, kunne Information i oktober konkludere, at »en hedebløge slår kunstnerne i møde fra politikerne idag«. Reaktionerne på lovforslaget afspejlede velvilje. Dog var mange usikre på, hvorvidt fondens ikke-politiske styrelse ville være istand til at forvalte skatteborgerens penge på en forsvarlig måde. En skepsis, der var udtryk for uforståenhed og afstandtagen til den provokerende udtryksform, mange unge kunstnere benyttede sig af.

Statens kunsthøj

Folketingsbehandlingen medførte kun mindre administrative ændringer af lovforslaget, herunder opsplitningen af det billedkunstneriske fordelingsudvalg i to. Denne ændring blev til efter en henvendelse fra Akademirådet og Danmarks Samlede Kunstnerstand.

Fondens administrative opbygning blev som foreslået øverst ministeren, dernæst et bredt sammensat repræsentantskab på 28 medlemmer, og under det de fire udvalg med hver tre sagkyndige medlemmer. Et for billedkunstnerisk udsmykning. Et for billedkunstnerne i øvrigt, samt et for tonekunst og et for litteratur.

Ved lovens vedtagelse i maj 1964 var der bred enighed i Folketinget. Debatteerne var blevet ført i en fordragelig tone - kun højrepartiet de Uafhængige - udsprunget af Venstre - var konsekvente modstandere. Bomholt vandt hermed sin største, men også sidste po-

litiske sejr uden at møde egentlig modstand.

I september var der valg, og selvom Socialdemokratiet beholdt regeringsmagten, var der ikke længere plads til Julius Bomholt. Med Viggo Kampmanns forsvinden fra aktiv politik, stod Bomholt nu for alvor alene; det var ikke kun af udseende, han opfattedes som gammeldags og mindede om partiets store mænd fra begyndelsen af århundredet. Afgørende var det, at medierne synliggjorde Bomholts udtalte forfængelighed og dermed skæmmede billedet af et parti, der tilstræbte en ung og mere strømnet profil.

Samtidig betød den generelle økonomiske afmatning, at »spar« blev en vigtig del af det politiske ordforråd. Der var ikke længere råd til »unødvendige« udgiftsforhøjelser.

Bomholt måtte dybt skuffet se sig degraderet til posten som Folketingets formand.

Ny kulturminister blev en af de unge, generaldirektør i Danmarks Radio, Hans Sølvhøj. Det faldt i hans lod at føre loven om Statens Kunsthøj ud i livet. Det skete i fuld loyalitet mod lovens bogstav, og selvom de foregående års debat nok periodevis havde antydnet, at der kunne være sprængstof i emnet, kom reaktionerne ved Kunsthøjens første legatuddelinger i februar 1965 som et lyn fra en klar himmel.

Hvad gik egentlig galt?

Først og fremmest betalte politikerne for synliggørelsen af den statslige mæcenvirksomhed. Fonden blev fra starten bestyret af en dynamisk stab, som var med til at formidle den kunst, staten støttede. Dernæst havde politi-

kerne i deres iver for at vise god vilje på et tilsyneladende »ufarligt« område overset, at mange mennesker fandt den moderne kunst i bedste fald uforståelig og provokerende, i værste fald direkte farlig og samfundsnedbrydende. Kunsthøj blev hermed eksemplet på den institutionaliserede ødselhed, som mange vælgere havde savnet som argument overfor den begyndende økonomiske afmatning.

Billedet af Hans Sølvhøj bag sit ministerielle skrivebord illustrerer den fremmedgørelse mange socialdemokrater i stigende grad følte overfor partiets unge teknokratiske linie. De lignede ikke socialdemokrater.

Set i et videre perspektiv kom Statens Kunsthøj og den efterfølgende rindalimedebat til at udgøre den første spire til det, der kulminerede ved »jordskredsvalget« i december 1973. Lagerforvalter Peter Rindal var da en af Mogens Glistrups første stillere, og Fremskridtspartiets kulturpolitiske tilkendegivelser hentede ikke så få af sine formuleringer fra debatten i 1965.

For kunstnerne og kulturlivet i Danmark betød Kunsthøj et stort fremskridt. Forholdet mellem kunsten og staten blev lagt i faste rammer. Kunsthøj fik mere ensartet behandling, og Fondens administrative opbygning betød, at uafhængige personer med dyb indsigt i kunstens forhold sørgede for en velfunderet fordelingspolitik - såvel kvantitativt, som kvalitativt.

Politikeren Julius Bomholts arkiv. Esbjerg Centralbibliotek; Fabrikant Aage Damgaards privat arkiv, Forfatteren Ole Wivels privatarkiv. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv; Folketingstidende, samt interviews og brevveksling med de nævnte aktører. Ill. s. 10, 11 og 13 fra: Bente Hansen o.a.: Dengang i 60'erne (1979)

En plageånds endeligt

■ *om mordet på Adolf Fuchs* ■

I efteråret 1661 sad Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina som statsfanger på den utilnærmelige bornholmske fæstning Hammershus. Under dette højest ufri-villige ophold mødte de en mand, som de skulle komme til at hade, og hvis død de blev anklaget for. Året efter blev han nemlig stukket ned og dræbt på

åben gade af deres ældste søn. Manden hed Adolf Fuchs; han var generalmajor og i 1661 kommandant på Bornholm. Det sørgelige endeligt, han fik, lå helt i forlængelse af den brutalitet, han ofte havde lagt for dagen. Forskningsstipendiat, Karl Peder Pedersen, genopfrisker historien.

Fuchs, der vistnok var flamlænder, satte første gang sine ben på dansk grund i 1652, hvor han optrådte som hverve-officer. Under svenskerkrigen skaffede han udenlandske soldater til Frederik III, og dermed syntes hans lykke at være gjort. Snart blev han oberst - så generalmajor - og under hovedstadens belejring i 1658-59 udnævntes han til kommandant på Christianshavn, hvor

han med næb og klør kæmpede mod de angribende goter. Fuchs havde ikke kæmpet forgæves; i sommeren 1659 belønnedes han med den magtfulde post som lensmand og kommandant på Bornholm, og fra nu af blev han mere end 100% Frederik III's og enevældens mand.

En hård negl

Bornholm var ellers ved Roskildefreden i 1658 blevet afstået til Sverige, men de gæve bornholmere havde kort tid efter smidt svenskerne ud, og givet øen tilbage til Frederik III. I hele 1659 var der fortsat krigstilstand mellem Danmark og Sverige, og alt kunne i princippet ske, herunder også et svensk angreb på Bornholm. Dette må - også set i lyset af Bornholms særlige status - være baggrunden for, at man sendte en af hærens hårdeste negle til klippeøen.

Da Fuchs gik i land i Rønne med si-

*Karl Peder
Pedersen*

ne mænd, var der således fortsat krig, og for Fuchs betød krig noget med kamp, stærke mænd og ordrer, der altid blev adlydt. Nu gjorde svenskerne imidlertid ikke noget forsøg på at tilba-geerobre øen, og det er som om, Fuchs med desto større iver kastede sig over de indre fjender, som han troede at finde på øen.

I første omgang kom det til at gå ud over Bornholms indbyggere, og i særlig grad embedsmændene. »Forbandede civilister, jeg skal vise jer!« kan man næsten høre Fuchs råbe, når han med sine ryttere galopperede ud fra fæstningen.

I sommeren 1661 gik det så vidt, at han gennemtærskede amtsforvalter Peder Jensen, og hvis ikke nogen i sidste øjeblik havde lagt sig imellem, var det endt med mord. Efter den behandling gik Jensen forståeligt nok under jorden, og i et chokeret brev til Frederik III anråbte han kongen om at fjerne Fuchs fra øen, »såsom ikke udi 1000 år er hørt, at nogen øvrigheds mand sig så tyrannisk tør bevise, ærlige folk prygle, ihjelskyde og med sin degen igennemløbe«.

Peder Jensen stod ikke alene med sin kritik; hele den bornholmske befolkning var rystet over det monster, som Frederik III havde sendt dem - og det oven i købet efter at de selv havde foræret kongen øen!

Spottet og forhånt af en bondesøn

Fuchs lagde sig ikke alene ud med bornholmerne. I juli 1660 kunne han kaste sig over nogle nye ofre, og denne gang var der tale om vaskeægte statsfjender. Kongedatteren Leonora Chri-

stina og hendes mand Corfitz Ulfeldt anbragtes som statsfanger på Hammershus, og her blev de siddende frem til slutningen af 1661. Denne tid blev en af de mest ydmygende i deres liv, og man kan roligt sige, at Fuchs her ydede en stor indsats.

»Tungt og hart var det at være af en bondesøn (Fuchs) spottet og forhånt, at være af hannem sultet og truet, men tungere og hårdere at være syg under hans gevalt og høre af hannem de ord, at dersom end døden sad mig på læberne, så skulle dog ikke nogen Guds tjenere til mig komme«, skriver Leonora Christina et sted om ham i »Jammersmindet«.

Ved juletid 1661 blev ægteparret Ulfeldt ført til København, hvor de indgik en aftale med den danske regering. Alle deres besiddelser måtte de give afkald på; alene herregården Ellensborg (senere kaldt Holckenhavn) ved Nyborg fik de lov til at beholde. Her tog Ulfeldtfamilien i begyndelsen af 1662 ophold, efter at man havde forpligtet sig til ikke uden tilladelse at forlade Fyn.

Her på det fredelige Fyn skulle man forvente, at Leonora og Corfitz Ulfeldt kunne falde til ro, men sådan skulle det ikke komme til at gå. De må næsten have fået et chock, da de erfarede, at deres plageånd fra Bornholm kort efter blev udnævnt til kommandant i fæstningen Nyborg og amtmand over Nyborg amt. Allerede før Ulfelderne havde forladt Hammershus var Fuchs blevet suspenderet, ellers havde bornholmerne sikkert smidt ham i Østersøen, og ingen havde vel forventet at se manden på en ny post, der bare havde det mindste berøring med andre end militærfolk.

Amtmand - Nyborg

Udnævnelsen af Fuchs i februar 1662 til amtmand i Nyborg, kan kun ses som en meget bevidst chikane fra danskerkongens side. Fra Ellensborgs tårne kunne man kigge ned i fæstningsbyens gader, og hvis Fuchs råbte højt nok, og vinden ellers var i den rigtige retning, kunne hans kommandoer trænge næsten helt ind til Corfitz Ulfeldt i riddersalen.

Fuchs var givetvis glad for sit comeback, og der er intet, der tyder på, at han havde skiftet stil i forhold til tidligere. Nyborg ladegård var kort tid før Fuchs tilsynekomst blevet forpagtet ud, men denne aftale krænkede Fuchs groft, således at der i adskillige år efter hans død rullede en erstatningssag. Om der på lignende vis har været nogen sammenstød mellem Fuchs og Ulfelderne vides ikke.

Nu blev deres »samvær« i Nyborg imidlertid også af kort varighed, for allerede i juni 1662 forlod Leonora og Corfitz med kongens tilladelse Ellensborg for at tage til Frankrig.

Mordet i Brygge

Undervejs gjordes 1662 ophold i Brygge, og hertil kom også Adolf Fuchs i november 1662. I bøgerne kan man læse, at Fuchs var på en orlovsrejse, måske var han nærmere kongelig dansk spion, sendt ud for at opsnuse, hvad Ulfelderne gik og pønsede på.

Ryterne om Fuchs' ankomst til Brygge nåede også familien Ulfeldt, og her besluttede den ældste søn, den 25-årige Christian, at tage sagen i sin egen hånd. Den 6. november passede han Fuchs op på gaden, og dræbte ham

Excellent: Dñs Adolphus a Fuchs Seren^{ms} Danicæ
 Et Norwegiæ Regis Friderici. 3. Generalis Vigiliæ arm^m
 Præfectus Tribunus Legionis Pedestris Aræis que
 Ac Terr^{orij} Niburgici in Insula Fionia. Gubernat

med knivstik, hvorefter han hjulpet af indflydelsesrige venner forsvandt fra byen.

Inden Christian Ulfeldt helt forlod arenaen gjorde han i et åbent brev rede for sine motiver, idet man havde bebrejdet ham, at han ikke havde udfordret Fuchs til duel. Hertil replicerede han, at manden var »en infam affrondeur, et gudløst og tyransk monstrum, hvis lige aldrig har været til«, og netop derfor ville det være forkert om jeg bruger samme omgang med denne forræder som med en ærlig kavaler«.

Mordet på Fuchs blev tilskrevet Leonora og Corfitz Ulfeldt, og da Leonora i august 1663 ufrivilligt vendte tilbage til København, drejede forhørerne sig ofte om dette spørgsmål. Meget tyder på, at Christian har handlet på egen hånd - det var familieæren, der stod på spil - men i hvert fald fik familiens plageånd et endeligt, der for Leonora Christina i Blåtårn kunne bekræfte, at det dog ind imellem gik efter for tjeneste i denne verden.

Adolph Fuchs. Kobberstik 1662 (fra Jammersmindet 2. udg. 1960).

Stakket er stridens glæde

■ *-borgeradel i Odense i slutningen af det 16. årh.* ■

Folkeskolelærer Bent Østergaard, forfatter til bogen »Indvandrenes Danmarkshistorie« (1983) beskriver i sin artikel den stridbare Hans Mule, en adelsmand fra 1500-tallet, der mere minder om vor tids rockere end om en galant levemand.

Frederik II holdt meget af Odense. Og ikke mindst fandt han byen yderst velegnet, når han skulle afholde vigtige møder, hvor antallet af deltagere og den ydre glans, udstyr, fester og ceremonier var ham magtpåliggende.

Den mest imponerende begivenhed for Odense i denne konges tid fandt sted i maj 1580, da kongen her ville stadfæste den egentlige afslutning på mange års stridigheder og forhandlinger mellem ham og hans farbrødre om deres arveret til de sønderjyske og holstenske områder.

Hans Mule

Kongen lod hertugerne indkvartere hos de fornemste borgere i byen, Hertug Adolf hos den velsituerede adelsmand Hans Mule, hertug Hans i fami-

lien Kottes gård og Frederik II's yngre bror, der også hed Hans, blev henvist til kongens personlige ven, den stenrige borger og købmand, Oluf Bager.

Hans Mule havde forøget sin arvede rigdom gennem ægteskab med Mette Kotte og ved omfattende handel med øksne. Kongen havde i 1571 forlenet ham med Sanderumgård, og i 1581 tilskødede han ham Nislevgård i Otterup. I staldene her kunne Hans Mule placere en del af sit vældige opdræt af stude.

Hertug Adolf

Hvad vært og gæst har talt om i sine majdage, kan naturligvis ikke siges. Men begge var fyrige typer fra deres tid, renæssancen, og de kunne berette om mange bedrifter. Hertug Adolf af

Gottorp havde i sine yngre dage meldt sig til krigstjeneste hos kejser Karl V og siden hos dennes søn Filip II. Ganske frejdigt havde han dengang også friet til dronning Elisabeth af England. Da han kun opnåede en kurv, søgte han senere, til stor fortørnelse for den danske konge, kontakter til den afsatte Christian II's datter, Christine af Lothringen, der påberåbte sig arveret til Danmark - dog også her uden held.

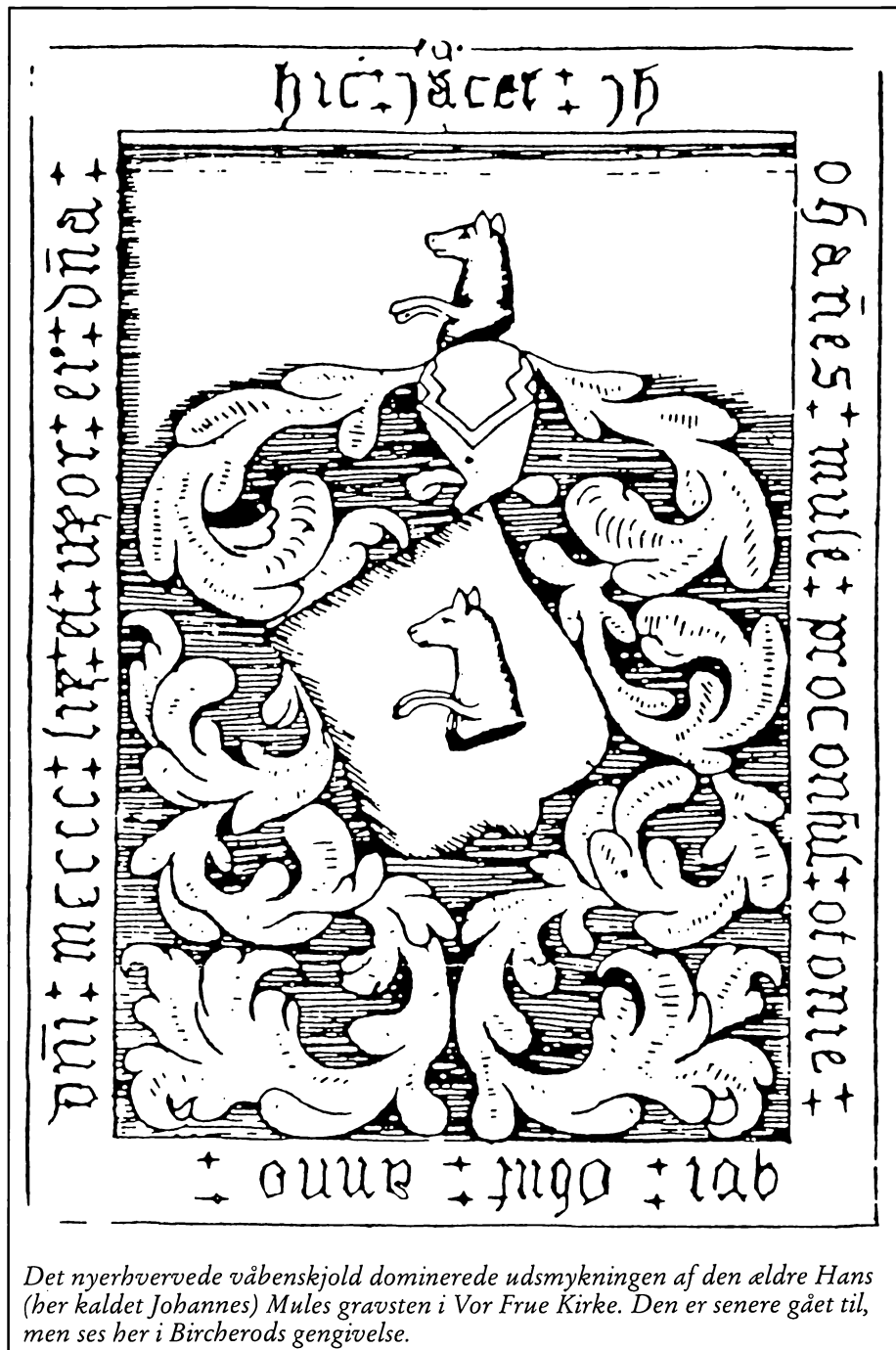
En blid røffel

Skulle værten Hans Mule bidrage med beretninger om sin ungdoms meriter, faldt disse - set mere vore øjne - mindre flatterende ud. Men de virkede næppe så opsigtsvækkende eller påfaldende i den tid, hvor næverne blev brugt eller skarpe våben ikke sjældent blev trukket af skeden, når man ønskede en hurtig afgørelse på en diskussion eller et gammelt udestående.

I sine yngre dage var Hans Mule kommet for skade at begå et drab. Han betalte den dræbtes slægt et, efter hvad han selv påstod, meget anseeligt beløb, og påberåbte sig sit adelskab, hvorfor Odense byting ikke kunne dømme i sagen.

Den blev derfor behandlet af kongens retterting. Frederik II viste sig meget lemfældig. Hans Mule slap for at erlægge den ellers normerede bøde for drab, fordi han havde ydet pekuniær godtgørelse til de efterladte.

Den omkomne Mogens Hansens enke og øvrige slægt var dog absolut ikke tilfredse og søgte at følge sagen op. Men de opnåede kun, at kancelliet gav Hans Mule en blid røffel, for at »kongen kan blive fri for mere overløb i den sag«.

Det nyerbervede våbenskjold dominerede udsmykningen af den ældre Hans (her kaldet Johannes) Mules gravsten i Vor Frue Kirke. Den er senere gået til, men ses her i Bircherods gengivelse.

Vor Frues Kirkes ligkapel bærer dette smukke sandstensrelief. Mikkel Mule (Hans Mules far) var en af kirkeværgerne, og hans våbenskjold ses nederst til venstre.

Borgmesteren

Hans Mule søgte ly under sit adelskab, der stammede fra 1444, da en af hans forfædre af samme navn for troskab og villig tjeneste af Christoffer af Bayern fik brev på frihed og frelse med skjold og hjelm.

Denne stamfar havde været borgmester i Odense. Hans Mules far, Mikkel Mule, fik samme embede. Under de omskiftelige forhold i forbindelse med Grevens Fejde var det den gamle Mikkel Mule, der sammen med tre andre Odenseborgere blev sendt ud til Christian III's lejr på Fyn i marts 1535 for på byens vegne at hylde denne som landets retmæssige konge.

Endnu et overfald

Selv efter drabet på Mogens Hansen, der kunne have fået alvorlige konsekvenser for Hans Mule, formåede han dog ikke at tøjle sit temperament. Under et besøg, som Eiler Bryske til Dal-lund aflagde i Hans Mules hus 1569, overfaldt værten, efter hvad modparten sagde »uden al redelig årsag« sin gæst og sårede ham med en daggert.

Denne sag var langt alvorligere i betragtning af, at den overfaldne var adelsmand. Hans Mule fik svære problemer; arrestation og udsigt til landflygtighed. Alligevel lykkedes det ham at redde sig ud af situationen.

Tidsånden var voldsom, og det var ikke usædvanligt, men snarere sædvanligt, at festligt samvær endte med voldelige sammenstød.

Selv kong Frederik II formåede ikke altid at styre sit temperament, når han havde kigget lidt dybt i bægeret. Ved en af sine søstres bryllup havde han så-

ledes slået en af gæsterne, Johan af Mecklenborg, på øret, og kun med vanskelighed lykkedes det det øvrige selskab at få skilt de kæmpende ad. Også på hans hustru, dronning Sofie, sad hænderne løse.

På den baggrund har Hans Mule næppe følt nogen skam over disse hændelser, han havde været indviklet i, eller søgt at dølge dem over for sin fornemme gæst.

Religiøs strid

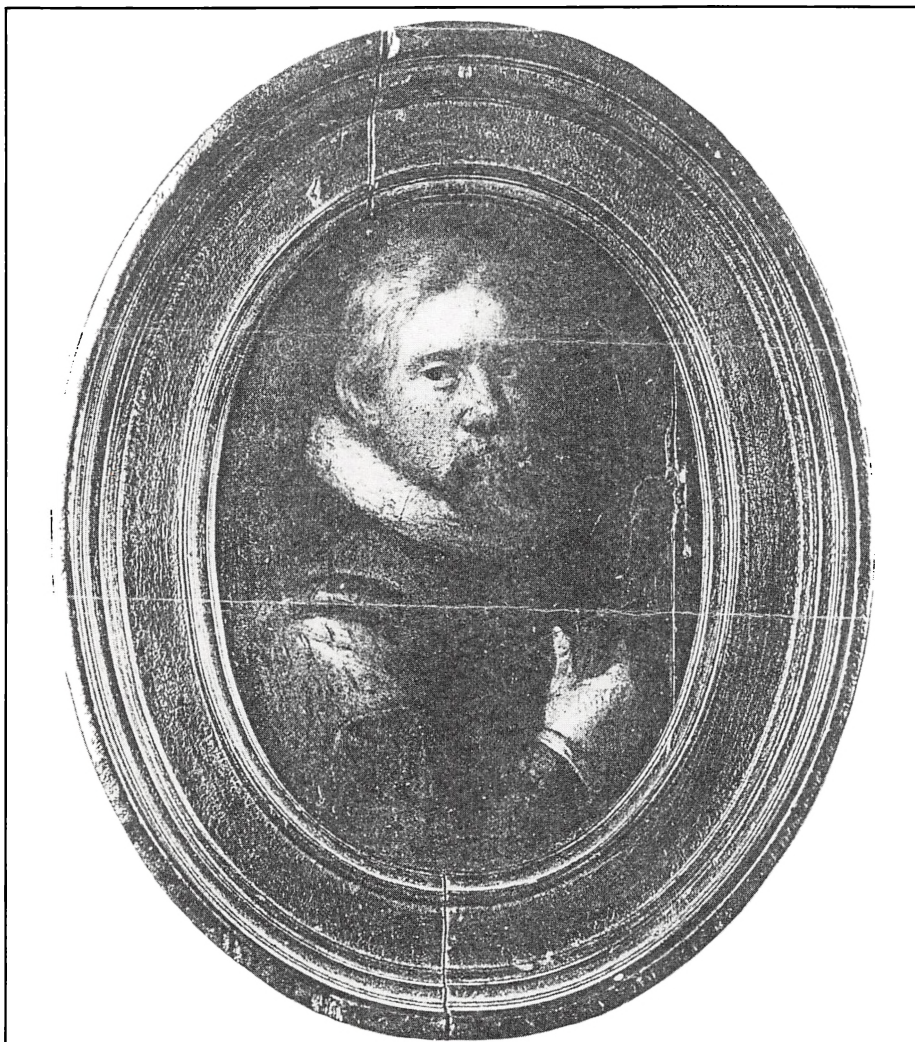
Derimod har vært og gæst givetvis undgået at drøfte religiøse spørgsmål. Striden mellem papister og protestanter var et yderst ømfindigt emne, al den stund kongen på dette område krævede, at alle hans undersåtter nøje og strikte fulgte den lutherske lære. Her gaves absolut ikke nogen overbærenhed over for afvigelser.

Hertug Adolf havde i sine yngre dage deltaget i den katolske hertug af Albas krig mod de reformerte i Nederlandene. Men det var ikke opportunt at erindre om dette nu. Hans Mules far havde hyldet Christian III i rette tid før slaget ved Øksnebjerg, der afgjorde, hvem der skulle være konge i Danmark, og hvilken trosretning, der fremover skulle være gældende.

I betragtning af Adolfs nu forlængst overståede flirt med Christian II's parti kunne vært og gæst til gengæld fordybe sig i de politiske forhold omkring denne konges fordrivelse i 1523 - og her havde værten interessant familiefstof at byde på, om sin forlængst afdøde farbror, Oslos sidste katolske biskop, der også hed Hans Mule.

Hertug Adolf af Gottorp, 1526-86, tumlede sig i sine yngre dage på de europæiske slagmarker. Som søn af Christian III lykkedes det ham at tage betydelige dele af hertugdømmerne i besiddelse. Ved en datters giftermål i Sverige blev han efter sin død morfar til Gustav II Adolf. Hertugens efterkommere, de gottorpske hertuger, tog gennem de følgende århundreders krige og politiske stridigheder ofte Sveriges parti mod Danmark.

Mogens Henriksen Rosenvinge, ca. 1540-1607, søn af øresundstolderen i Helsingør, synes oprindeligt bestemt til en gejstlig løbebane. Han blev undervist i huset hos reformatoren Peder Palladius, der har efterladt en latinsk udtalelse om sin discipel. Senere studerede han ved universiteterne i København og Wittenberg. Han slog sig o. 1667 ned i Odense, hvor han forlenedes med en række bondegårde og opnåede borgmesterværdigheden.

Mogens Henriksens adelsskab skriver sig fra 1505, da hans farfar blev adlet af prins Christian (II). Hans mor var af den skotske slægt Forbus, der i kvindelinen stammede fra de ældre skotske konger.

Slesvig og Holsten

Et helt andet presserende problem havde til gengæld stået på dagsordenen gennem mange år: delingen af Slesvig og Holsten mellem den danske konge og de yngre prinser i familien. Det storslåede møde i Odense mellem hertugerne og kongen, skulle vise sig siden kun at være en etape i en lang og pinefuld proces, der optog regeringen adskillige årtier fremover.

Men en række bindende aftaler om hertugdømmernes deling blev afgjort i Odense, hvorefter alle drog hver til sit. Odense kunne igen hellige sig dagligdagen og dens trakasserier.

En stridbar mand

Hans Mule var en urolig sjæl, og han udviklede sig til lidt af et kors for sine trods alt mere fredsommelige omgivelser.

Han lod sig ustandselig indvikle i retssager - især injuriersager - mod andre, som f.eks. den kongelige lensmand i byen, Axel Brahe. Ja, selv mod den fredsommelige Oluf Bager. Allerede i 1566 havde han anklaget denne for at opgive alt for lidt over for skattemyndighederne.

Som modtræk tilbød Oluf Bager et væddemål om sandheden i Mules påstand. Den, der tabte, skulle afgive det hus, han boede i, og betale 100 rigsdaler til Odenses fattige. Forslaget blev støttet og bevidnet af Odenses magistrat. Mule undlod dog klogeligt at modtage tilbuddet.

Den rene uskyldighed

Har omgivelserne ladet ham forstå, at

han selv var årsag til sine mange kontroverser, så kunne Hans Mule ved en enkelt lejlighed med rimelig grund pudse glorien som den sagesløse part.

En aprilnat i 1589, da Hans Mules husstand lå i fredelig søvn, blev den pludselig opskræmt af voldsom banken på husets port, og da ingen naturligvis ønskede at trække slåen fra, hørtes et øjeblik efter klirren af glasskår. 58 af husets vinduer blev slået ind og træværket spoleret af sværdhug. Derefter fulgte en regn af brosten, der blev kastet ind i stuerne gennem de åbne glugger. Hans Mule, der endnu lå i sin seng, blev såret på den ene arm.

Uromagerne, der var stærkt berusede, trængte nu ind i huset, under råb og skældsord mod familien, der måtte flygte til bagvedliggende gemakker, mens hærværksmændene gik i gang med at ødelægge indboet.

Carl Bryske

Hvorfra kom disse personer? Hovedmanden var Carl Bryske til Langesø. Han havde deltaget som gæst ved et adeligt bryllup lidt længere nede i gaden. Efterhånden som beskænkningen steg ham til hovedet, styrkedes også hans harme over den behandling, Hans Mule havde givet hans bror, Eiler 20 år før. Denne gamle uret skulle nu hævnes, hvorfor han, fulgt af en del af bryllupsgæsterne, resolut havde sat kurs mod Mules gård i byen.

I løbet af natten fik tililende naboer og den mere ædru part af bryllupsselskabet fjernet de urolige elementer fra huset, så dets indvånere kunne bese skaderne og planlægge næste skaktræk.

Som adelig kunne Hans Mule som sagt gå uden om de lokale retsinstanser

Frederik II, 1534-88, blev konge i 1559. Han var en udadvendt og selskabelig anlagt natur, glad for fester, jagt og militær idræt. Hans godmodighed og overbærenhed viste sig, når han - som i Hans Mules tilfælde - skulle afsige dom i svære lovovertrædelser. Frederik II's regeringstid var en økonomisk opgangstid for Danmark, som ikke mindst byernes storkøbmænd og adelen kunne drage fordel af.

og klage til regeringen. Den pålagde begge parter at slutte fred, forlig og venskab. Først i gentagelsestilfælde skulle den nylig overståede nats hændelser igennem retsmaskineriet.

Rosenvinge

Hans Mule havde dog allerede da lidt sit livs bitreste nederlag - i øvrigt på en oprindelig ret ubetydelig sag. Manden, der standsede hans fremfærd hed Mogens Henriksen Rosenvinge og var da borgmester i Odense.

Mogens Henriksen var født i Helsingør, også af »brevadel«, idet hans farfar, Mogens Skriver, i 1505, da han var foged på Bergenshus slot, blev adlet af tronfølgeren Christian (II). Mogens Skrivers to sønner blev begge borgmestre i Helsingør og indlagde sig store fortjenester ved at håndhæve og effektivisere Øresundstolden - til stor tilfredshed for Frederik II, der for en del af udbyttet kunne opføre Kronborg Slot.

Mogens Henriksen Rosenvinge, hvis mor var af skotsk afstamning, fik en grundig uddannelse. I tre år boede han i huset hos Sjællands biskop Peder Palladius, hvorefter han studerede i Wittenberg. Peder Palladius, der var født i små kår i Ribe, havde som yngre en kort tid været skolemester i Odense, hvor en af de daværende borgmestre bekostede hans uddannelse i Wittenberg. Palladius, der blev en af reformationstidens betydeligste personligheder, kan have formidlet forbindelsen til Odense for den unge Mogens Rosenvinge.

Han synes at være flyttet dertil omkring 1567, hvor han blev gift med Karen Friis, borgmesterdatter i byen. I

På sine gamle dage flyttede Hans Mule i 1591 ud på Nislevgård, som Frederik II havde tilskødet ham 10 år før. Han og hustruen skænkede en alterkalk til Otterup kirke. Den blev senere omstøbt, men på den nye kalks fod overførtes et krucifiks fra Mules og Kottes gave.

Indskriften lyder: År 1578 er dette krusifiks gjort og haver siddet på den gamle kalk, hvilken er blevet omgjort og forbedret år 1687.

1573 nævnes han som rådmand, og fra 1573 til sin død 1607 besad han den ene af byens borgmesterposter. I Odense blev han også forstander for Gråbrødre hospital.

Brevadel og rigtig adel

Byens magistrat, der bestod af to borgmestre og 7-8 rådmænd var i praksis selvsupplerende, selv om kongens accept skulle indhentes ved nyvalg. Borgmestrene udvalgte af rådmændenes kreds. Ingen håndværker kunne blive rådmand.

Det var derfor storkøbmændene, de samme få familier, der var indgiftede i hinanden, der besatte disse poster. Nogle, som Mule og Rosenvinge, var af »brevadel«, og derfor ikke ligestillet med repræsentanterne for den egentlige adel, der ernærede sig af deres gods rundt om på øen, modsat de købmænd med adelsskjold, der bosat i Odense skaffede sig deres indtægter ved handel. Selv om enkelte som Hans Mule, rent undtagelsesvis fik tilladelse til at købe en herregård, opretholdtes distinktionerne meget nøje, og de to grupper undgik ægteskab med hinanden.

For magistraten var den stenrige og hovmodige Hans Mule til fortløbende ærgrelse, mens den tolerante konge meget længe synes at have båret over med hans menneskelige fejl. Både Mule og Oluf Bager havde gjort kongen mange tjenester under syvårskrigen med Sverige, da de kunne fremskaffe de fornødne midler til krigsførelsen. De betalte også en ganske anseelig skat, selv om de her bestemt ikke kappedes om at være konkurrentens overmand, men anmodede om nedslag. I en periode var statsmagten i stor restance til Oluf Bager for indkøbte leverancer.

Nederlaget

Men i 1585 led Hans Mule som nævnt

sit livs store nederlag. Striden drejede sig om, hvem der skulle leje en have, der lå på en af byens arealer. Hans Mule påberåbte sig, at den hidtidige lejer, før sin død, privat havde lovet ham haven. Magistraten erklærede, at en sådan aftale ifølge loven var værdiløs. Kun magistraten kunne bestemme i den sag. Og magistraten lod borgmesteren, Mogens Rosenvinge, overtage haven.

Hans Mule blev meget ophidset over denne afgørelse. Han reagerede med voldsomme trusler og injurier mod borgmester og magistrat, som han anklagede for korrupsion. Sagen blev indbragt for en kommissionsdomstol, nedsat af regeringen. Denne gang var der ingen pardon. Hans Mule måtte betale en meget stor bøde, 500 rigsdaler, til kongen, give undskyldning for de fremsatte ærekrænkende ytringer og skrive under på at være lydige over for lensmand og magistrat.

Det blev sidste gang den selvfulende og egoistiske mand lod sig indvikle i retssager - bortset fra Bryskes natlige overfald, som han jo ikke direkte havde fremprovokeret.

Stille år

I de følgende år var der stille omkring Mule. Sammenlignet med den »gyldne periode« omkring syvårskrigen var tiderne heller ikke i længere helt så gode for handelen. Også Oluf Bager måtte indskrænke sin virksomhed.

Hans Mule havde en stor børneflokk, der skulle afsættes. Næget mellem de to familier Rosenvinge og Mule synes dog ikke at have fortsat - eller også er det blevet overvundet af andre mere pragmatiske forhold, da to af Hans Mules sønner, Jørgen og Claus, senere blev

Den sidste tort led Hans Mule posthumt i 1988, da man fjernede hans mindetavle på Odense Rådhus. En morder var ikke værdig til at hænge på en mindetavle side om side med tavler for andre berømt heder med tilknytning til Odense: bl.a. H.C. Andersen, Rasmus Rask, Karen Brahe, Carl Nielsen og C.F. Tietgen

HANS MULE

† i Odense
† 1602

STORKØBMAND
STUDEHANDLER
EJER AF
NISLEVGÅRD

gift med Rosenvinges døtre Barbara og Birgitte.

Afslutning

Hans Mule døde i 1603, samme år som sin gamle uven Oluf Bager, da en pestlignende sygdom hærgede i Odense. Den noget yngre Mogens Rosenvinge døde i 1607.

Som mange i samtiden ville de gerne huskes længe og fik derfor udført prægtige ligsten til eget brug. Disse monumenter er stort set gået til grunde, men gennem Jacob Birkerods tegninger kan vi få en forestilling om, hvorledes disse selvbevidste og slægtsstolte borgere har ønsket at fremtræde for efterslægten.

I god tid lod ægteparret af grå kalks-

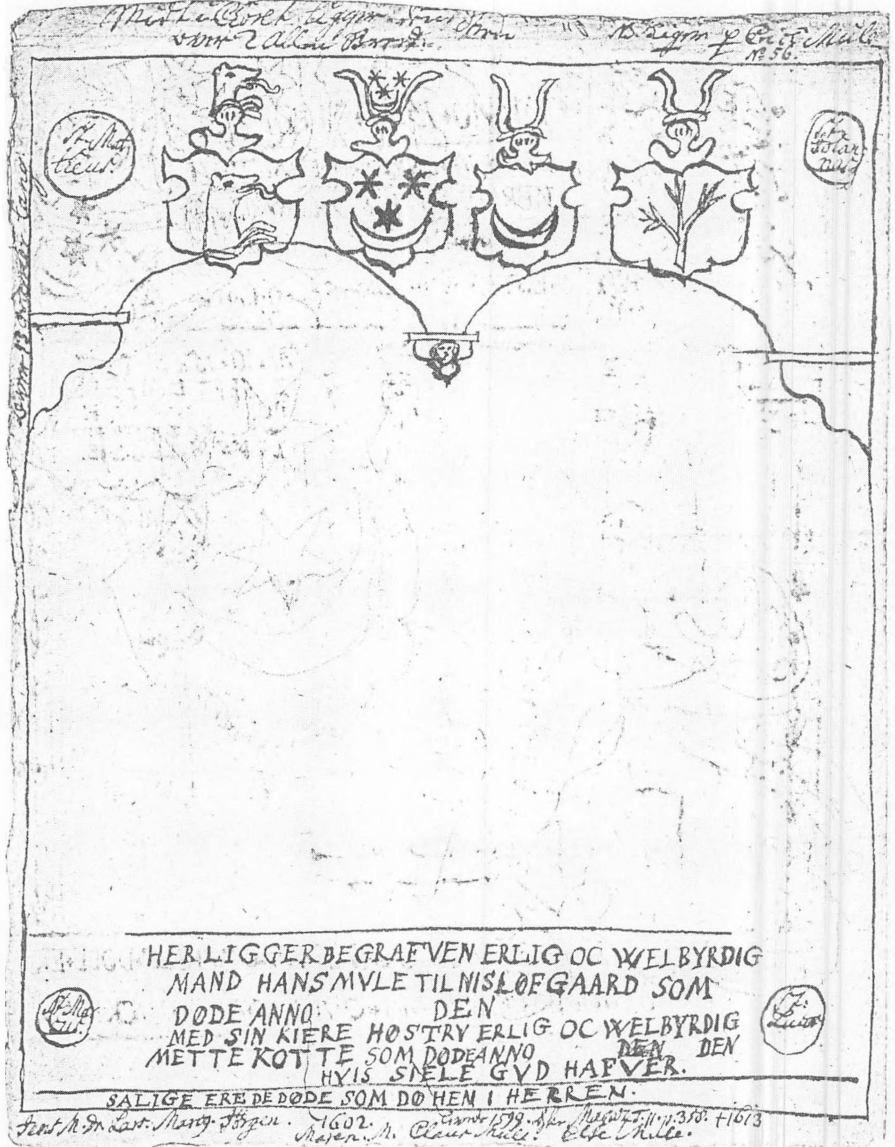
ten fremstille et gravmæle med våbenskjolde, evangelisttegn og ægtefællerne side om side i hel figur. Stenen blev, mens de endnu var i live, anbragt i Vor Frue Kirkes kor. Kun den øverste halvdel er i dag intakt. Brudstykket blev genfundet et tilfældigt sted på Odenses Nørrebro og er nu placeret i Møntergården. Heldigvis er der inden dens ødelæggelse blevet udført tegninger og afskrift af dens tekst (af C. Brandt og Jens Bircherod).

Men denne sten blev ikke anvendt efter hensigten. Da Hans Mule senere flyttede til Sct. Knuds sogn, fik ægtefællerne deres sidste hvilested i domkirken, hvor en endnu mere prangende gravsten blev udhugget og installeret »uden Chorsdøren«. Bircherod skriver, at reliefferne var så dybe, »at folk ofte har fyldt dem med sand forat kunne des bedre gå derover.« Dette monument, der viste Hans Mule som adelsmand i harnisk og stormhue, er desværre siden - antagelig under en kirkerestaurering i 1750'erne - blevet tilintetgjort.

Det harnisk, der var afbilledet på stenen, og som havde givet Hans Mule visse besværligheder af både den ene

og den anden art, gik i arv til hans efterkommere. Men et par generationer senere lod enken efter en af hans sønnesønner, ganske usentimentalt det ær-

værdige gamle harnisk brække i stykker for at lave bradepander af metallet. Sic transit gloria mundi. Sådan forgår verdens herlighed.

Görings våbenskjold

I sidste nummer af Siden Saxo efterlyste Bent Blüdnikow i sin artikel »Rothenberg, Göring og Meyerheim« læsere, der vidste, hvorledes Herman Görings våbenskjold havde set ud.

Flemming Egebo skriver tilbage, at våbenskjoldet er gengivet i Per Eilstrup og Lars Lindebergs bog: »De så det ske - under besættelsen«. Korset forned er sandsynligvis udmærkelsen »Pour le Mérite«, som var den højeste tyske orden under 1. Verdenskrig.

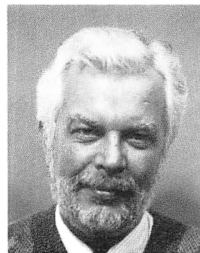
Der findes imidlertid adskillige versioner af, hvad der egentligt skete med Görings våbenskjold.

Ladegården

Tusinder af trafikanter haster hver dag til og fra deres arbejde i København ad en af byens mest trafikerede færdselsårer: Ågade og Åboulevarden. Mange har en vag formodning om, at disse to gaders forløb vist har noget med en å at gøre, men de færreste er klar over, at det karakteristiske trekantede område mellem Julius Thomsens Gade, Åboulevarden og Rosenørns Alle rummer en fortid lige fra en del af byens befæstning over mønsterlandbrug til sindsygehospital.

Her præsenterer stud.jur. og politibetjent Peter Bugge Villadsen den gamle ladegårds historie.

*Peter Bugge
Villadsen*

Det landskab, vi kender omkring København, blev skabt - hvad geologien angår - i den sidste istid. Da isen smeltede, efterlod den sig et morænelandskab, hvis højdepunkter i dag kendes som Valby Bakke, Brønshøj og Bispebjerg. Byen Havn anlagdes på et mindre højdedrag ud mod Sundet. Vandet fra den smeltende kappe af is blev ført gennem Harrestrup Å, Grøndalen og Lersødalen til Øresund. Byens opland bestod, foruden de nævnte højdepunkter, af engdrag, som vi i dag kender som Søerne. Længere inde i landet var der enkelte søer som Damhussøen - i middelalderen kaldet Langvaddam - og Gentofte Sø, Søborg Sø samt den i dag udtørrede Lersø. Søerne blev afvandet af enkelte, naturlige åer. Disse blev imidlertid reguleret gennem årene, så de kom til at ligge i markernes skel.

Den onde bæk

København blev Kongens By, og som sådan skulle byen have et fæstningsanlæg med bl.a. vandfyldte voldgrave. Da byen som sagt lå højere end omgivelserne, måtte vandet skaffes ved opstemninger af de omkringliggende søer. Vandet fra Damhussøen blev forhindret i at løbe ud i Øresund ved bygning af en dæmning, hvor Roskildeve-

jen i dag passerer Damhussøen. Ligeså blev vandet i Emdrup Sø og i Lersøen tvunget mod syd. Samtidig blev Ladegårdssøen gravet. En dæmning ved Bülowvej ledte vandet ind i den opgravede kanal, ligesom en lang dæmning langs Åboulevarden og Gyldenløvesgades sydlige sider hindrede vandet i at løbe ud i Kalvebod Strand. På denne måde er Peblingsøen opstået - forvandlet som den blev fra engdrag til sø.

Først senere opstod Sankt Jørgens Sø. I 1606 påbød Christian IV således byens vise fædre at lade vandet stige for derved at danne Sankt Jørgens Sø. Byen var ikke meget for det, for derved mistede man værdifulde græsningsarealer nær byen, men kongen insisterede af forsvarshensyn, og i 1619 blev der anlagt en permanent dæmning ved Gammel Kongevej.

Ladegårdssøen blev hovedvandforsyningen til Søerne - det tidligere engdrag omkring byen Havn. Det er den såmænd endnu. Den er blot gravet ned under Åboulevarden og forløber i vandret plan, så den fungerer som vandtilførsel og afløb mellem Damhussøen og Søerne; et arrangement man lavede af hensyn til tidligere tiders industri i København. Denne var nemlig afhængig af stadig vandforsyning fra Damhussøen, der derfor af og til fik

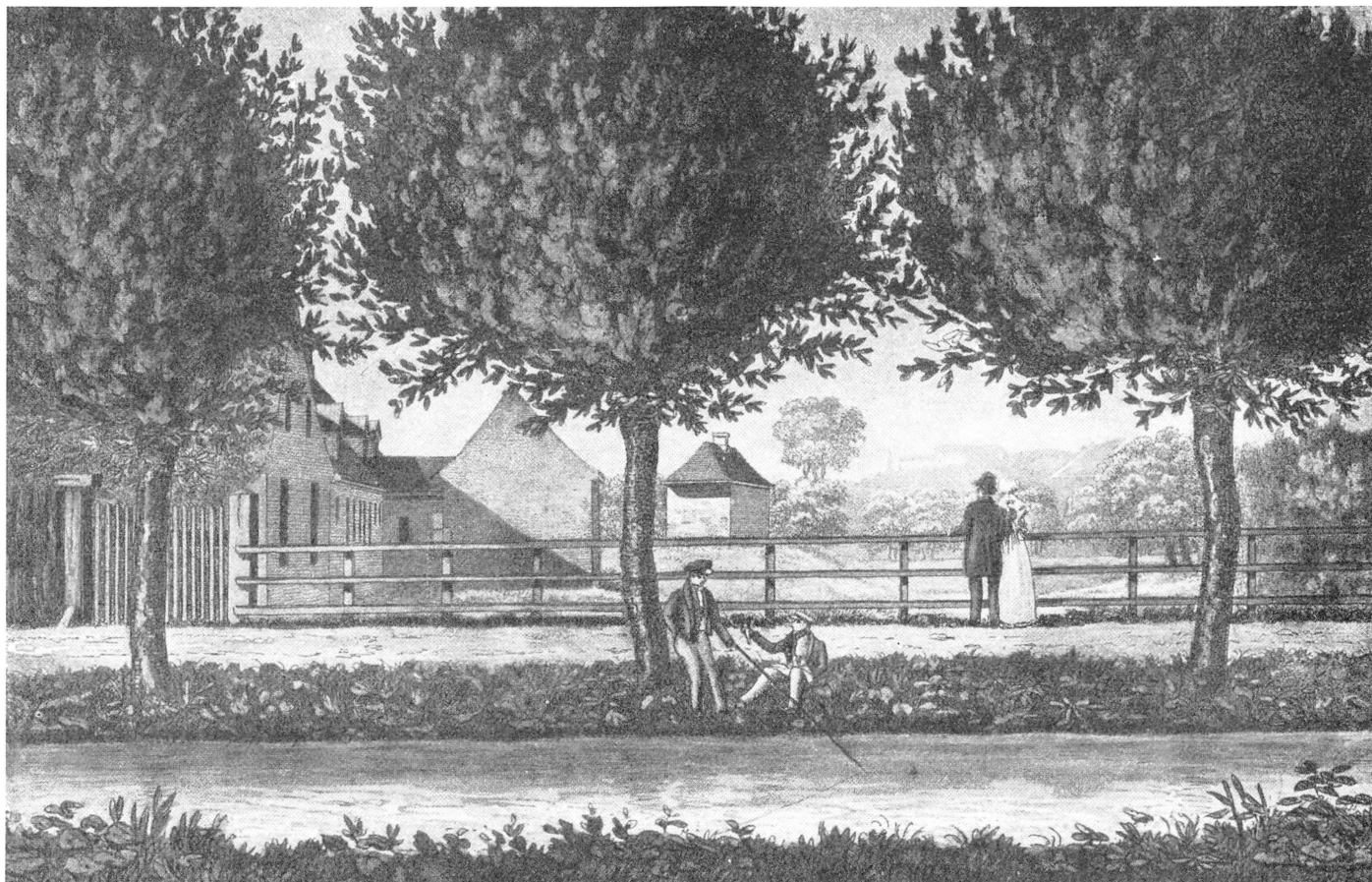
suppleret sin vandmængde fra Søerne.

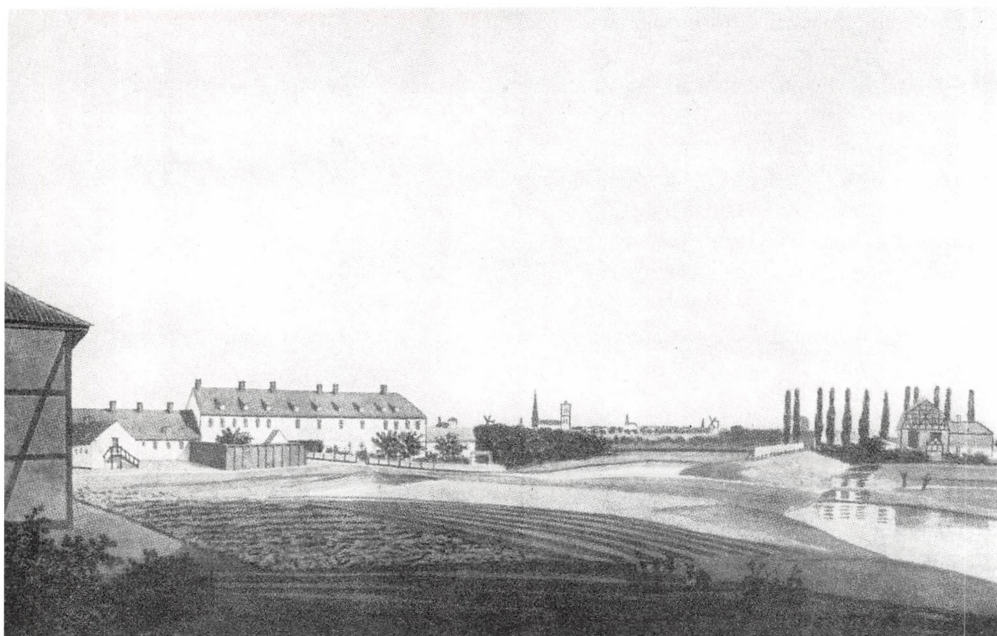
Ligesom der hersker nogen usikkerhed omkring Søernes præcise alder, er vor viden om tidligere tiders vejforhold over Søerne også begrænset. Det første skrevne, der findes om dette emne, er et brev fra 1543 til byens vognmandsldug, der i brevet får påbud om at »holde alle de damme vedlige oc magt her uden for staden paa begge ende, som er den dam ved St. Jørgen, Pebling dam oc uden for Østerport, naar den dam blifuer ferdig

giort, oc en vey ofuer den onde bæk ved Sancte Jørgen«.

Ordet »dam« har her betydning dæmning. Peblinge »dam« må være den før omtalte dæmning, og er således vor første beskrivelse af Gyldenløvesgade. Den onde bæk ved Sancte Jørgen må være Ladegårdsåen, da den omtales samtidig med dæmningen, der skulle lede vandet ind i Peblingsøen. Hvorfor Ladegårdsåen skulle være ond, er der imidlertid ingen der ved.

Udsigt over Ladegårdsåen og Ladegårdsvejen imod Frederiksberg. (Tegning ca. 1825, Det kgl. Bibliotek. Efter Før og Nu)

*Udsigt mod Ladegården til venstre.
(Akvarel 1840 af H.G.F. Holm, Bymuseet)*

Christian IV's Ladegård

Sammen med to anlæg ved vores dages Trianglen og Ravnsborggade anlagdes under Christian IV et fremskudt befæstningsanlæg i trekantsområdet Julius Thomsens Gade, Åboulevarden og Rosenørns Alle. Det var kongens tanke, at han ville flytte byens fæstningsanlæg helt ud til Søerne. Men riget fattedes penge, så udvidelsesplanerne blev ikke til noget - ud over skanserne.

I 1620 gik Christian IV så igang med at bygge en Ladegård på en sydligste af de tre skanser. Gården blev efter datidens forhold en mønstergård i et mønsterlandbrug. Bygningen blev af »anseelig« dimensioner. En 100 fag lang bindingsværksbygning, ca. 18 x 9 meter. En ung adelsmand beskriver i sin dagbog bygningen som en smuk bindingsværksbygning med plads til

500 stykker kvæg i seks rækker. Der var indlagt røranlæg, så man ved hjælp af et pumpeværk kunne sende vand direkte ind i krybberne. Man kørte foderet op i laden over stalden, så det blot skulle kastes ned til dyrene. Foruden kvæg var der svin, får og fjerkræ. Endelig beskriver han Ladegården som omgivet af voldgrav ligesom »lysthuset i haven« - Rosenborg.

Kongen gik personligt meget op i driften af sin Ladegård. Han gav forordninger om personalets kirkegang, om personalebesøg, om den daglige drift og rengøring af bygninger og inventar. Han ansatte selv en del af personalet, ligesom han en overgang gjorde forsøg med en rugemaskine - en »hønseovn«. Men ak. Det gik med Ladegården som med så mange andre af Christian IV's store tanker - nemlig slet ikke. Gården blev bortforpagtet i 1645. Hans søn, Frederik III indkaldte 20 bønder fra Amager, som fik besked på at anlægge en landsby og så iøvrigt dyrke Ladegårdens jorde. Landsbyen - Ny Hollænderby eller som den også kaldtes Ny Amager - blev anlagt ved vore dages Allégade og blev starten på Frederiksberg. Hollænderne fik lov til at hente materialer til deres nye by fra Ladegården, og resterne af de nu tomme bygninger på Ladegårdsskansen forsøgte Frederik III at anvende til en klædefabrik. Men planerne blev aldrig til noget.

Efter stormen på København i 1658 lå Ladegårdsskansen hen som ubenyttet område. Nærmest som en park.

Kvæsthus og posthus

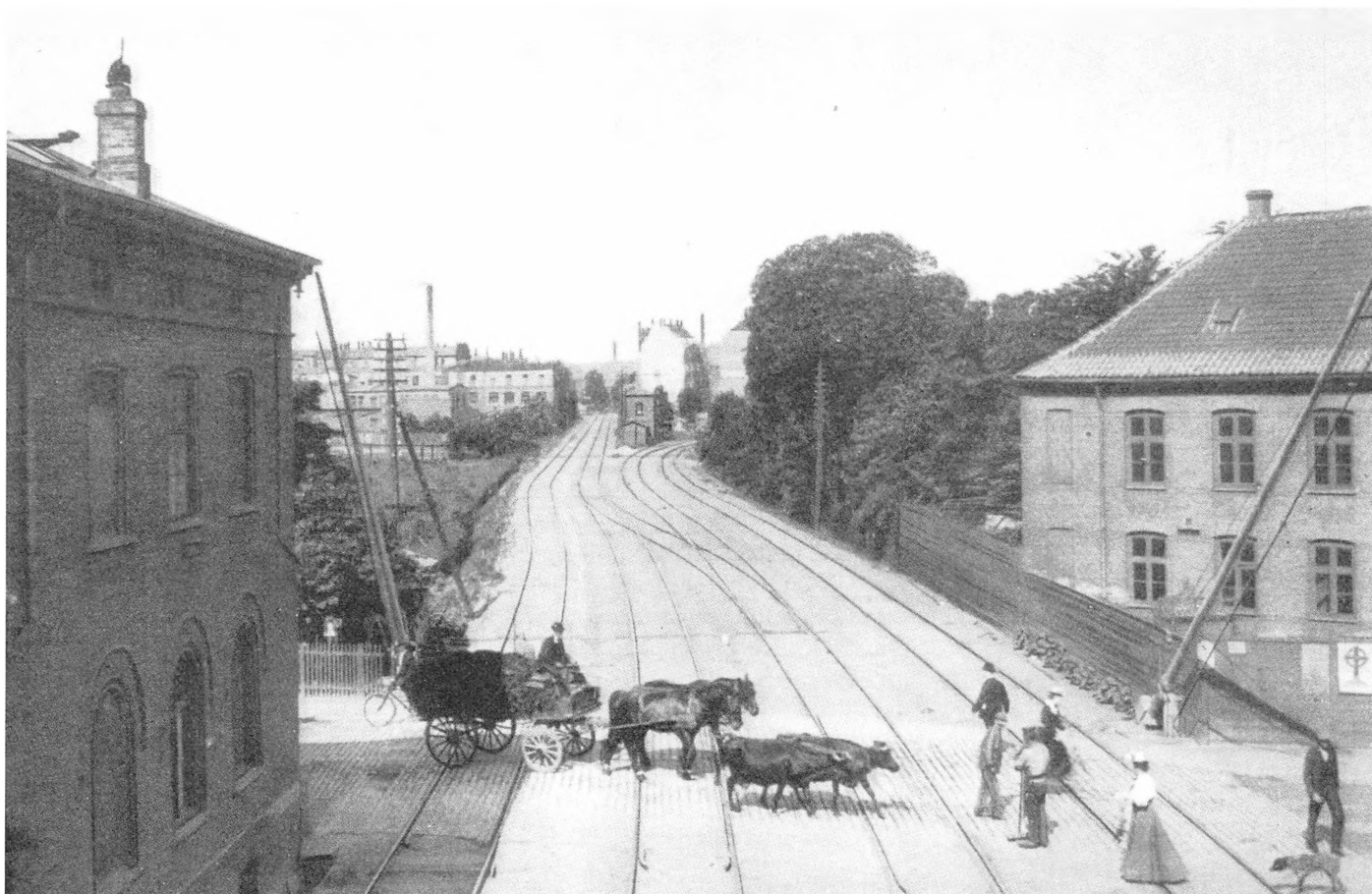
I 1662 tilskødedes statholder Christoffer Gabel Ladegårdens jorde m.m. I

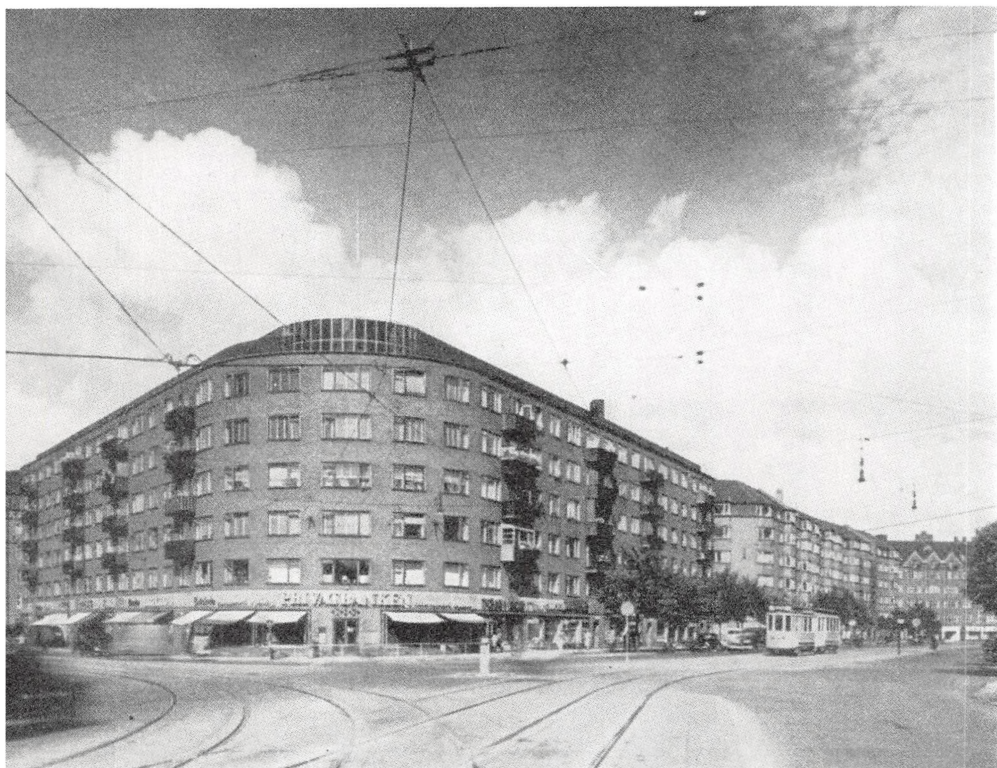
1680 tilbagekøbte kongen Ladegården, men under Den Store Nordiske Krig skænkede kongen sin ladegård, der da bestod af adskillige bygninger omgivet af det gamle fæstningsanlæg, til Krigshospitalet (Kvæsthuset). Det ordinære Kvæsthus indenfor voldene var overfyldt. Året efter udbrød der pest blandt de sårede soldater. De pestramte patienter blev bragt til den nærliggende Wodroffs Gård, der imidlertid hurtigt blev overfyldt, hvorfor man måtte tage

Ladegården i anvendelse som pesthospitaal. Forinden flyttede de ikke pestramte soldater dog til Falkonérgården. Inden dette kunne ske - falkonermesteren slog sig lidt i tøjret - måtte de pestramte overnatte under åben himmel.

I forbindelse med Københavns brand i 1728 blev et stort antal hjemløse indlogeret på Ladegården. Efterhånden som byen blev genopbygget, erstattedes de husvilde af et stort antal betlere. Størstedelen var fattige, hjem-

Jernbaneoverskæringen på Vodroffsvej set imod Frederiksberg. (Fot. 1908, By-museet)

Udsigt mod Rosenørns Allé - til venstre - og Åboulevarden, mens der endnu var sporvogne på linierne 2-8 og 13. (Fot. 1949, København Før og Nu)

sendte soldater for det meste indfanget af byens stodderkonger. Det var forbudt at betle uden tilladelse, og overtrædelser straffedes med tvangsarbejde. Blandt de ca. 1800 sjæle, som disse fattigfogder indfangede blandt byens betlende medborgere i årene 1734-1738 var der ca. 1300 arbejdsløse soldater. Ca. 300 krigsinvalidere, krigsskader og forældreløse soldaterbørn beskæftigedes således til stadighed på Ladegården med fremstilling af lærred. Således fungerede stedet frem til 1768.

Rossets stiftelse

Dette år overtog Københavns fattig-

væsen ejendommen. Bygningerne blev atter indrettet til epidemi- og pesthospital samt til sindssygehospitalet Sankt Hans. Forholdene var under al kritik.

Det skal dog nævnes, at der også var barmhjertige samaritanere blandt datidens velbærgede. Således kaldtes lokaliteten en overgang for Claudi Rossets Stiftelse efter en rig københavnsk galanterihandler, der havde skænket store summer til pesthuslemmernes underhold og pleje. Han havde ved selvsyn erfaret, hvilke elendige forhold patienterne levede under. At Claudi Rosset virkelig var en velgører for disse pesthuslemmer kan man konstatere ved selvsyn den dag i dag. På Trinitatis Kirke er der indmuret en kopi af en gravsten, der tidligere stod på den forlængst nedlagte Trinitatis Kirkegård. På gravstenen står indhugget mindet om Claudi Rosset: »Fordum imod mange, een god:giørende imod fattige, allermost imod de bedrøvede Pest Hus Lemmer, hvor hands Æreminde og Gavnildhed erindres til evig Tiid«.

Ved sin død i 1767 testamenterede Rosset sin betydelige formue til formålet. Derfor vedligeholdes gravstenen af Københavns Kommune, der i 1917 erstattede den revnede sten med en tro kopi. Originalen kan bese i gården til Medicinsk-historisk Museum.

Gennem 1780-erne var der anbragt over 500 patienter på området, hvis efterhånden faldefærdige bygninger slet ikke var indrettet til et så stort antal. Fra 1793 foreligger en beskrivelse af forholdene fra kirurgen A.C. Wandel.

De syge lå på halmknipper, der kun blev skiftet 2 - skriver to - gange om året. Sengetøjet blev udskiftet med ca. 3 ugers mellemrum. Service måtte pati-

JernbaneOlsen, de radikale og tjenestemændene

De offentligt ansatte begyndte først meget senere en kollegerne på det private arbejdsmarked at danne fagforeninger. En af de første foreninger af den art var Jernbaneforeningen. Stationsforstandere, trafikassistenter m.fl. var organiseret heri, og under betegnelsen guldsnore udsattes de for et kraftigt frieri

fra Det radikale Venstres side. Arkivar Steen Ousager fortæller historien om, hvordan Det radikale Venstre i sin storhedstid forsøgte at sætte sig på disse organisationer, der en tid lang faktisk domineredes af radikale tilhidsfolk.

Det Venstre, der i 1800-tallet sidste del havde stået i opposition til det gamle Højre, var langt fra nogen homogen gruppe. Adskillige grupperinger bekriegede mere eller mindre hinanden, om end de dog i det store og hele havde givet hinanden følge i den besværlige kamp om forfatningen, den kamp der endte med det såkaldte systemskifte og parlamentarismens indførelse i 1901.

Blandt repræsentanterne for de forskellige Venstre-grupperinger var da også Politiken-redaktøren, Viggø Hørup blevet et problem, da der i 1901 skulle dannes den første (Venstre-)regering med et flertal bag sig i Folketinget. Viggø Hørup repræsenterede det særlige københavnske Venstre, som bl.a. det jyske Venstre ikke tålte så godt, og i det hele taget havde kredsen omkring Politiken og brødrene Brandes gang på gang vakt modstand.

Hørup blev ganske vist trafikminister, men døde i 1902, og de københavnske og oppositionelt indstillede Venstre-folk følte langt fra forventningerne indfriet med 1901-regeringen: Især forsvarsspørgsmålet og nye skattelove gav anledning til utilfredshed, og det sammen med Albertis prygløvsforslag fra 1903 gav anledning til uro i akademikerkredse i København og blandt husmænd og de mindre landbrugere.

Steen Ousager

Dannelsen af Det radikale Venstre

De utilfredse dannede i 1903 Den radikale Klub og i 1905 kom så splittelsen med dannelsen af et nyt parti: Det radikale Venstre. På programmet havde det en lang række reformer, hvoraf nogle mindede om Socialdemokratiets forslag: Nedrustning, afskaffelse af ordensvæsenet og privilegier til særligt økonomisk begunstigede, demokratisering af det økonomiske liv, sociale forbedringer og i det hele taget opgør med megen af det tankegods, der havde præget det i politisk henseende Højre-dominerede 1800-tal.

Det var ikke mindst de tanker, som Brandes havde formuleret i sit moderne gennembrud, og som Hørup havde udbredt via Politiken. Da han døde i 1902, blev hans indsats da også markeret og hyldet af en mægtig skare, der mødte op i Lørup's ridehus i København for at vise ham den sidste ære. Blandt de mange fremmødte elever af Hørup var også trafikassistent Frederik Vilhelm Ohlsson.

Han var født i 1870 som søn af indvandrede svenske forældre og havde fra sin pure ungdom været stærkt politisk, litterært og musikalsk interesseret. Også efter ansættelsen som elev ved DSB i 1886 havde han vedligeholdt denne interesse, og han udgav f.eks. i 1895 den socialt meget bevidste novellesamling »Stationshistorier« og året efter en digtsamling, hvis glød også var næret af den sociale indignation.

V. Ohlsson

I de sidste år af 1890'erne havde Ohlsson været ansat ved Frederiksberg sta-

Frederik Vilhelm Ohlsson, født 1870 skulle blive medstifter af den radikale klub i 1903 og partiet Det radikale Venstre i 1905. På det faglige plan fik han succes som initiativtager til, at de højere placerede jernbanefolk omdannede deres selskabelige forening til en fagforening i 1899. (Vor Stand)

tion, hvor han bl.a. stiftede bekendtskab med Ivar Berendsen, der var tolder på det nærliggende toldsted. Berendsen skulle senere blive et promi-

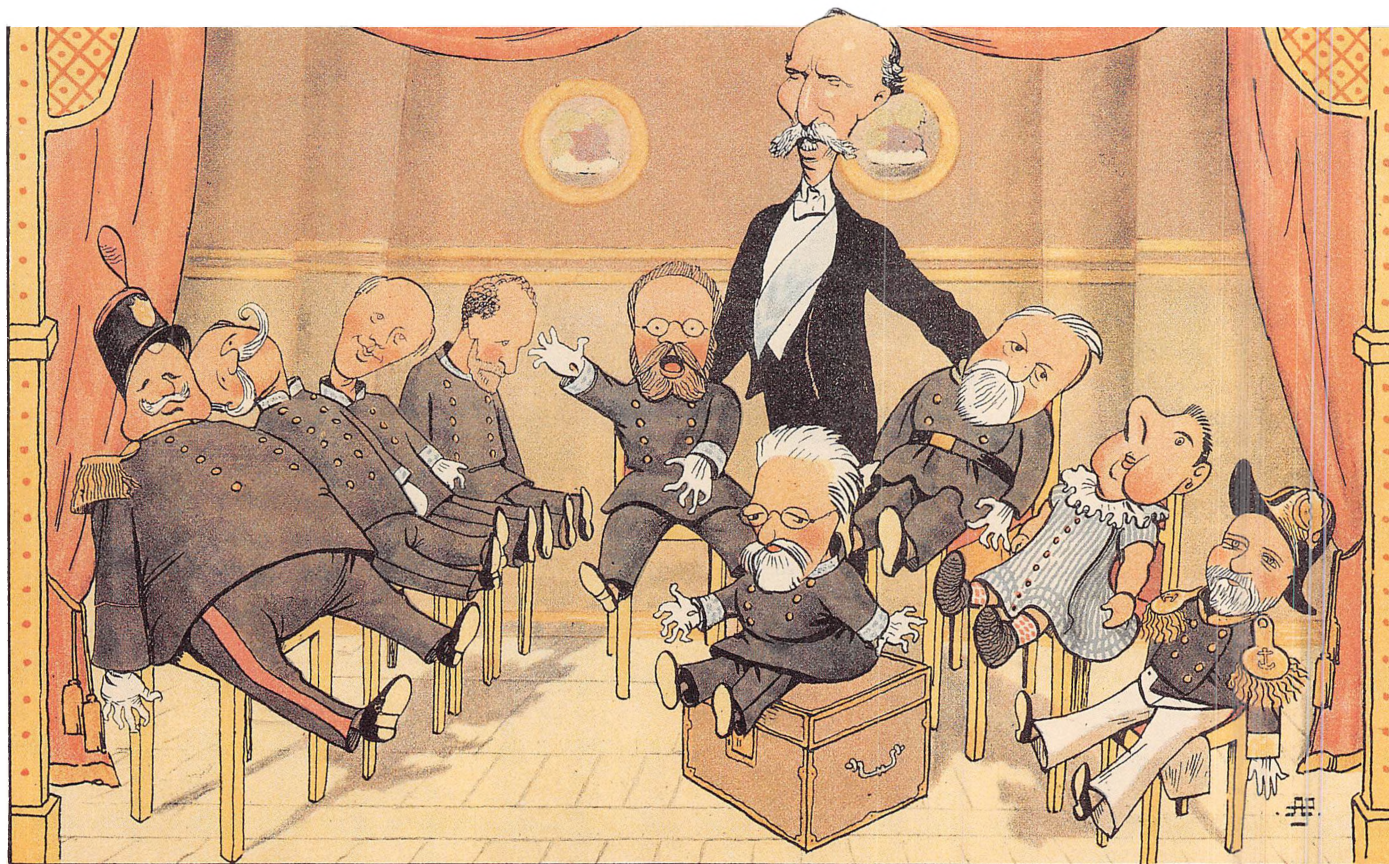
nent folketingsmedlem for Det radikale Venstre, og ligesom Ohlsson hørte han til i den kreds, der i 1903 skulle være med til at stifte den radikale klub og 2 år senere partiet Det radikale Venstre.

I stedet for den politisk-parlamentariske vej, som Berendsen valgte eller fik mulighed for, tog Ohlsson en anden retning, idet han i 1905 forlod DSB for at blive medredaktør og økonomisk leder af det nystiftede Jysk Morgenblad. Det var tænkt som et jysk pendent til Politiken - hvad det dog aldrig blev. Desuden involverede han sig i forskellige former for anden bladvirksomhed og erhvervsvirksomhed og var en overgang indehaver af De kommunale Pølsefabrikker i Århus sammen med den lige så socialt bevidste Peter Sabroe, det socialdemokratiske folketingsmedlem, der blev så kendt og skattet for sin indsats for børnene o.a.

For Ohlsson var forbindelserne til både kendte og ukendte socialdemokrater nære, og ligesom det radikale parti også på mange måder ideologisk lå tæt op ad Socialdemokratiet, så var det også - foruden blandt ligestillede - folk herfra han søgte kontakt med i den kamp, han øjnede en mulighed for at føre på sin arbejdsplads lige omkring århundredeskiftet.

Arbejdspladsen og guldsnorene

Men på mange måder var han ansat på en arbejdsplads, der havde et stærkt militærisk tilsnit og en veludviklet, højtidelig og bureaukratisk form, som konstant var i politikernes søgelys. Og videre havde mange af hans kolleger, de såkaldte guldsnore, dvs. stationsforstandere, trafikinspektører o.l., en bag-

Manden med Dukkerne.

Systemskiftet i 1901 var samtidigt et opgør med Estrup-tiden og dens ånd - som det ses på Blækspruttens tegning af det sidste Højreministerium, der gik af i 1901. Manden med dukkerne er Estrup, og som nr. 2 fra venstre ses trafikministeren, Chr. Juul-Rysensten. Han forflyttede initiativtageren til den første fagforening for offentlige ansatte på jernbaneområdet i 1900 på et rent politisk grundlag.

grund i militæret og var nært tilknyttet det hidtil regeringsbærende Højreparti med idealer, der skrev sig tilbage til det århundrede, der nu var ved at forsvinde. Guldsnore kom disse bestillingsmænd« i øvrigt til at hedde, fordi de havde ret til at bære guldtresser i modsætning til dem længere nede i hierarkiet. De havde sølvtresser og kom derfor til at hedde sølvsnore.

Nogle af disse idealer blev mere eller mindre dyrket i den forening, en række højtstående jernbanefolk, delvis under tilskyndelse fra generaldirektøren, hav-

de skabt i 1891. Forbilledet for denne forening, Jernbaneforeningen, var tydeligvis Officersforeningen og Studenterforeningen, og ud over at skabe et samlingssted for jernbanernes guldsnore, var det tydeligvis meningen at markere disse højere- og højtstående jernbanefolk som en stand eller korporation på linie med andre betydningsfulde grupper i samfundet.

Der tænkes ikke mindst på centraladministrationens embedsmænd, og karakteristisk nok var disse jernbanefolk da også selv begyndt at betegne sig

som banernes embedsstand overfor funktionærgruppen, der udgjordes af sølvsnore, dvs. togbetjente og portører.

En vis baggrund var der naturligvis for denne selvfølelse: Banerne ekspanderede fortsat og på mange områder var jernbanedriften synonymt med det teknologiske fremskridt, og uanset offentlighedens ustandselige klager og kritik, var jernbanerne på dette tidspunkt blevet en uomgængelig og nødvendig trafikal indretning, som ingen kunne undvære. Desuden havde parlamentarikerne, da de i 1892 gennemførte den første styrelses- og lønningslov for statsbanernes ansatte, selv påpeget det vigtige i, at disse folk blev lønnet rigeligt bl.a. for på den måde at gøre det lettere at rekruttere de bedste folk.

Men kort tid efter lønningslovens vedtagelse var priserne begyndt at stige, hvorved disse offentligt ansatte lønninger langsomt udhuledes, og samtidig var - med et moderne udtryk - arbejdsmiljøet meget hårdt. F.eks. følte de såkaldte jernbanelæger, dvs. læger som var knyttet til DSBs sygekasser, sig i 1897 kaldede til i et brev til generaldirektøren at konstatere, at personalet blev udnyttet alt for strengt, og at man burde overholde reglerne om fridage.

Det typiske var altså meget lange arbejdsdage, måske op til 16 timer, få eller ingen fridage, og, som denne sag demonstrerede, et kommandoforhold til ledelsen, der normalt og også i dette tilfælde simpelthen undlod at besvare henvendelser fra personalet.

Opbrud

Samtidig stod styrelses- og lønningsloven i 1897 overfor en revision, og den

evindelige kritik og politiske kamp om statsbanerne førte derfor til nedsættelsen af en kommission, der skulle undersøge statsbanernes forhold. I det øvrige samfund havde de socialdemokratiske dominerede fagforeninger for alvor vundet fodfæste; man kan sige, at de uopnåede officiel anerkendelse med det såkaldte septemberforlig fra 1899, der forlig der er blevet betegnet som det private arbejdsmarkeds grundlov.

Fagforeninger var altså netop i disse år blevet en del af systemet, og også indenfor det offentlige system var de første sammenslutninger undervejs. De underordnede jernbanefunktionærer fik således deres første forening, forløberer for det der i dag hedder Dansk

»Der ventes« hedder dette maleri af Erik Henningsen fra ca. 1909. På peronen ses byens honoratiories i én gruppe og to lokale embedsmænd i samtale med hinanden i en anden gruppe: Herredsfogeden og stationsforstanderen. Det var blandt stationsforstanderne - der yndede at fremstille sig selv som embedsmænd på linie med den øvrige statsadministrations - at modstanden mod Jernbaneforeningens nye og fagpolitiske linie var størst. De repræsenterede i vid udstrækning Højre og havde svært ved at acceptere tillidsfolk fra det antimilitaristiske radikale parti - for slet ikke at tale om Socialdemokratiet. (Jernbanemuseet)

Løbeseddel
fra
KØBENHAVN.

Torsdag d. 18. April 1901.

Politisk Forvisning.

Trafikminister Juel-Rysensteen
har under Dags Dato forflyttet

Trafikassistent Ohlson

til Sparkjær Station, midt paa den
jyske Hele !!

Politikens Trykkeri

Jernbaneforbund, i 1896, i øvrigt i skarp konkurrence med Dansk Arbejdsmands-Forbund, der her så ekspansionsmuligheder.

Det var i den situation, Vilhelm Ohlsson, øjensynlig ikke uden inspiration fra Ivar Berendsen, der på sin side skulle blive en fremtrædende organisationsmand i sin forening, Toldetatsforeningen, slog til. Det politiske miljø på Frederiksberg havde af valgtekniske grunde i højere grad end i Københavns kommune tilgodeset det Hovedstadens Venstre, der skulle stå fadder til det radikale parti, og sammen med nogle socialdemokratiske jernbanefolk også fra Frederiksberg gennemførte i hovedsagen han det skifte i Jernbaneforeningen, der førte den over i det 20. århundrede.

Det var et rolleskift fra selskabsforening til moderne fagforening, der samtidig skulle virke som talerør for den yngre generation, der på trods af sin størrelse stort set ingen indflydelse havde. Det var dermed også et generationsoprør, Ohlsson skulle stå som bannerfører for.

Operettekuppet

Lejligheden bød sig til omkring 1898-99, da Jernbaneforeningen var kommet i økonomiske vanskeligheder. Konkret var baggrunden den, at Jernbaneforeningens selskabelige aktiviteter, der bl.a. omfattede nogle meget store fester med operetter, store musikarrangementer m.m., havde givet underskud.

Ved at påpege at foreningen manglede økonomisk styring, udskiftedes en række bestyrelsesmedlemmer til fordel for bl.a. Ohlsson. Han gennemtrumfede at foreningen opgav sit tilskud til et

Forvisningen af trafikassistent V. Ohlsson gav genlyd i medierne, ikke mindst fordi samme Ohlssons politiske ståsted i oppositionen var kendt. (Jernbanemuseet)

blad, der i realiteten blev udgivet med generaldirektørens synspunkter - som gengæld for et tilskud til foreningen. Og at foreningen begyndte at udgive sit eget blad. Så stærkt var Ohlsson involveret, at han selv havde måttet finde penge og kautionister for det privatlån, han optog for at få bladet startet.

Nogle måneder senere var det fuldstændig klart, hvad Ohlssons ide var: Under overskriften »Brændende spørgsmål - den nye kurs« hed det i det nye blad, der fik titlen »Vor Stand«.

»Indenfor jernbanestanden har spørgsmålet om sammenslutning længe været brændende. Hver gang, vi tidligere har haft en andragende, der skulle bæres frem, har tilfældighederne rådet. De mænd, der satte andragendet i scene, stod aldrig i spidsen med den valgte ret eller med sikker følelse af at have de manges tillid. Og selve andragendet formedes tilfældigt, ligesom det, vi androg om, aldrig i en diskussions fulde dagslys blev set fra alle sider. I dyb hemmelighedsfuldhed gik arbejdet for det sin lydløse gang ved hjælp af tyst-tys-samtaler på tomandshånd, stikbreve og andet frimureri. Og når fosteret omsider efter store veer kom til verden, var det som regel en vanskabning, som generaldirektoratet smilede medlidende af, og som Rigsdagen smed på døren - et lille uhyre, der talte dårlig dansk af lutter høflighed. Det er disse fødsler, vi må bort fra«.

Et moderne gennembrud

Med baggrund i operette-underskuddet var en ny forening i realiteten opstået, alt sammen i 1899, i øvrigt parallelt med en lang række andre initiativer til sammenslutninger af de ansatte, der

Året 1899 blev vidne til dannelsen af en lang række fagforeninger for offentligt ansatte. Ved jernbanerne etablerede de såkaldte sølvsnore - dvs. hovedsageligt portører og togbetjente - sig i

1899 som Dansk Jernbaneforbund, der fra begyndelsen var tæt knyttet til Socialdemokratiet. Sølvsnore på Nørrebro st. 1899. (Jernbanemuseet)

var knyttet til de 4 store statsetater for: post, telegraf, told og baner. Det var i de år, at de offentligt ansatte dannede de fagforeninger, vi også kender i dag.

Det hele skete naturligvis ikke uden en voldsom modstand, heller ikke i Jernbaneforeningen. Alene det at indføre øl i stedet for den meget dyrere rødvin til arrangementerne eller at arrangere kontakt til de progressive ligbrændingsforeninger var en torn i øjet på mange af foreningens ældre medlemmer - og strengt taget også ment

som sådan.

Således inviterede Ohlsson Georg Brandes - manden bag det moderne gennembrud - til at holde en af de første ikke-faglige foredrag i foreningen, og på det faglige område virkede det uhyre provokerende at sætte kvinders løn- og ansættelsesforhold på dagsordenen. Foreningen var da også nær en splittelse inden for det første år efter »operettekuppets« gennemførelse, først og fremmest p.g.a. den politiske konflikt, der lå gemt i hele for-

De offentligt ansattes antal voksede betydeligt fra slutningen af 1800-tallet i de 4 store etater: Jernbane-, post-, telegraf-, og toldetaterne. I en by som Struer, hvor jernbanen blev en domine-

rende arbejdsplads, påvirkede det byens liv på mange planer, fx ved oprettelse af brugsforeninger. (Lokalhistorisk arkiv for Struer Kommune)

løbet, uden at det foreløbig blev udtalt.

Embedsfyrste og despotisk kaldte Ohlsson nogle år senere sin chef, generaldirektøren, og tydeligvis lå der i hans ideer også et opgør med den stærke embedsmand, der som udpeget af de hidtidige Højre-regeringer i forhold til personalet havde enevældig magt. Men netop som regeringens embedsmand - generaldirektøren var faktisk den eneste i jernbaneetaten, der dengang både var kgl. udnævnt og havde ret til pension fra statskassen - var der mange, der opfattede kritik af generaldirektøren som kritik af regeringspartiet og den,

populært sagt, Gud-konge-og-fædrelandsindstilling, der var forbundet hermed.

»Jernbanemand Olsen«

Regeringen selv så også med megen bekymring på »Jernbanemand Olsens« bedrifter. Så bekymret var den, at hans aktiviteter ved flere lejligheder blev diskuteret på regeringsmøder: Hvad var der dog ved at ske med den ellers så trofaste støtte, som de højtplacerede jernbanefolk ellers udgjorde?

Svaret kom da også prompte fra den

Højre-regering, der skulle blive den sidste frem mod systemskiftet. I 1901 havde Ohlsson optrådt som stiller for en Venstre-kandidat til Folketinget, og da han samtidig havde forsvaret en DSB-pakmesters ret til at optræde som folketingskandidat for Socialdemokratiet, lod ministeren, der i de forudgående måneder havde ladet generaldirektøren holde opsyn med den opsætsige radikale trafikassistent, ham forflytte til den ubetydelige Sparkær station på den jyske hede. Sagen var gennemført politisk, og forflyttelsen en politisk straf.

I foreningen var der mange Højremænd, der også havde set med bekymring på Ohlssons succes. En jernbanemand og højrepolitiker fra Horsens havde øjensynligt bidraget til at påvirke ministeren, og de dengang meget selvbevidste og relativt magtfulde stationsforstandere dannede i 1901 deres egen forening ved siden af Jernbaneforeningen, således dog at dens medlemmer også kunne være i Jernbaneforeningen. De ville ikke alene lade sig repræsentere af en så ungdommelig og »socialistisk brushane« - som de sagde - hvorfor det da også kom til adskillige ærekrænkende beskyldninger.

Oprør fra midten

Kærnen i angrebene var anklagen for socialisme, og lige netop det stod Ohlsson ikke for. Han havde klart indset, at sammenhold gav styrke, og han forsøgte faktisk på en række områder at gå midtervejen ved at rose generaldirektøren udadtil og ved at give højrefløjens repræsentanter indflydelsesrige poster f.eks. som formand for foreningen. Det, det gjaldt om, sagde han, var

at holde uenigheden indenfor samme tag og på et demokratisk grundlag tage diskussionen og rette sig efter afstemningen.

Også af den grund forsøgte han meget bevidst at undgå at netop socialdemokraterne fik for stor indflydelse. Det ville være for provokerende for den lidt ældre gruppe af højerestående jernbanefolk, men man måtte jo også imødekomme den store gruppe af yngre assistenter, for mange af hvem Socialdemokratiet dog heller ikke var noget at samle på. Der mente Ohlsson, de »radikale« synspunkter kunne bruges - endnu før klubben eller partiet endnu var stiftet. Det argumenterede han med overfor Ivar Berendsen i et privat brev i forbindelse med overvejelser om, hvorledes mobiliseringen op til dannelsen af Den radikale Klub skulle foregå i 1903.

Faktisk lykkedes det også stort set Ohlsson at holde sammen på sin forening i modsætning til, hvad der skete både ved Postvæsenet og Toldvæsenet. Men kritikken var selvfølgelig stadig stærk, og da oppositionen beskyldte ham for at være løgner og for »... på den gemenste og mest perfide måde at tilsøle og latterliggøre sine anderledes tænkende kolleger ... som leder af det lille social-radikale parti ved Statsbanerne ...«, havde han øjensynligt fået nok. Da samtidig hans kandidat til formandsposten i 1905 led nederlag, tog han konsekvensen og opgav sine tillidsposter og gik ud af DSB og som nævnt over til det radikale mobiliseringsorgan Jysk Morgenblad.

Forhandlingsretten

Dermed var den Ohlssonske æra tilsy-

neladende slut. Tilbageskuende kunne man se på statsbaneloven af 1903, hvis udformning Ohlsson havde været med til at påvirke betydeligt, bl.a. som forfatter til et af landstingsudvalgenes betænkninger. En anden succes skyldtes Viggo Hørups efterfølger som trafikminister, den ligeledes radikalt sindede Christopher Hage, der tilhørte samme kreds som Ohlsson.

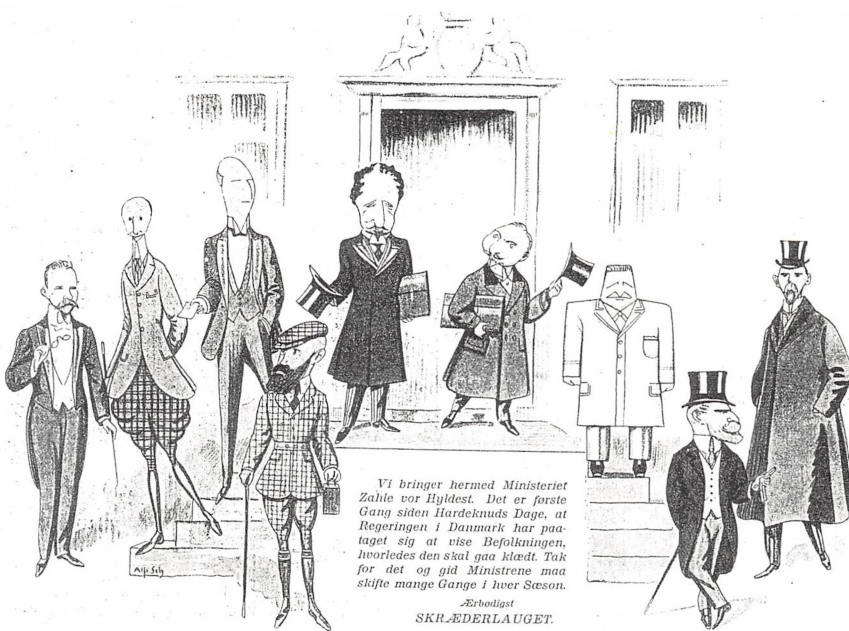
Han tog det spørgsmål op, som også

Ohlsson havde fremhævet som fundamentalt i sit »brændende spørgsmål«, nemlig retten til overhovedet at forhandle med ledelsen. I 1903 påbød Hage generaldirektøren til dennes store utilfredshed at gå i forhandling med personalet, hvis det havde spørgsmål eller sager, det mente kunne tages op.

DSB var den første af de store offentlige væsener, hvor forhandlingsretten blev indført, formentlig fordi de nu

Det store gennembrud i forholdet mellem tjenestemændene og arbejdsgiveren, staten, kom med udnævnelsen af den radikale regering Zahle i 1909. Året efter gennemførtes således den såkaldte forhandlingsret, d.v.s. den der

gav offentligt ansatte ret til at stille spørgsmål og få svar fra deres ledelse. Moderne tider var på vej, ikke bare i klædedragten, som Blæksprutten havde blik for i 1909, da den radikale regering var tiltrådt.

Var offentligt ansatte dovne og byrokratiske? Og var de urimeligt krævelystne? Det hævdede Venstre i årene efter 1920 delvis som reaktion mod de resultater, tjenestemændene havde fået gennemført med tjenestemandsløven af 1919, og som også kostede statskassen

millioner. DSB var, hævdede de, landets største stilefabrik. Og rigtigt nok var der faktisk et overordentligt stort kontorarbejde at udføre som fx her på Randers godsekspedition 1920. (Jernbaneforeningen)

store organisationer og også guldsnorene samlet stod bag kravet. Dermed havde systemskiftet i det politiske liv på kort tid også afstedkommet et personalepolitisk systemskifte, et stort skridt væk fra 1800-tallets enevælde, i DSB i hvert fald. Det bidrag, Ohlsson havde ydet hertil, var helt sikkert et af de vægtigste.

Men selv om Ohlsson fra 1905 var ude af DSB, skulle hans ideer fortsat

svæve over Jernbaneforeningen, ligesom Berendsens levede i Toldetatsforeningen. En af Ohlssons mærkesager havde været det brede samarbejde med andre beslægtede organisationer - såvel som også det samarbejde med sølvsnorene, der først for alvor institutionaliseredes i 1980'erne og frem.

På initiativ af Ivar Berendsen og stationsforstander N.V. Diechmann, der i 1905 havde været Ohlssons kandidat,

stiftedes i 1909 Told- og Trafiketaternes Centralorganisation, i dag kendt under betegnelsen CO II. De to radikale stridsmænd skulle i dette regi mere end nogen anden tegne den kamp, som CO II som noget af det første kastede sig ud i. Den gjaldt en art tjenestemændenes grundlov og derunder den forhandlingsret, der dels ikke alligevel havde fået en tilfredsstillende udformning ved DSB, og dels jo altså savnedes ved de andre etater.

Det radikale gennembrud

Gennembruddet kom, karakteristisk nok, netop som den radikale C. Th. Zahle i efteråret 1909 havde dannet regering som indledning til det efterfølgende radikale årti i dansk politik. Under ledelse af indenrigsminister P. Munch gennemførtes med trafikminister J.J. Jensen som bisidder på kun 3 måneder et udvalgsarbejde, der den 4. maj 1910 resulterede i udsendelsen af bestemmelser om regler for forhandlingsretten i offentlige virksomheder.

Reglerne lå meget tæt på Berendsens forslag, som Diechmann havde været pennfører for, og det slog fast, at indenfor hver etat skulle kun to organisationer være forhandlingsberettigede: Det var i realiteten de socialdemokratiske sølvsnorsorganisationer som Dansk Jernbaneforbund og de radikalt prægede, men i princippet naturligvis upolitiske guldsnorsforeninger som Jernbaneforeningen.

De andre Højre-prægede foreninger som f.eks. Stationsforstanderforeningen måtte derved søge sig indflydelse via en af etatsorganisationerne, for batternes vedkommende Jernbaneforeningen. Den socialdemokratisk-radika-

le alliance havde øjensynligt uddelt monopoler til vennerne og partifællerne i organisationerne - hvad stationsforstandere og postmestre og mange andre havde svært ved at tilgive dem, men foreløbig blev nødt til at acceptere.

Det radikale Venstre havde accepteret - som led i den arbejdsdeling og alliance, der i det parlamentariske liv reelt var indgået med socialdemokraterne - at socialdemokraterne sad på arbejdernes fagforeninger og sølvsnorsorganisationerne. Til gengæld så det ud til, at man forsøgte at vinde indflydelse på eller ville takkes de fagforeninger for offentligt ansatte, der ikke følte sig tiltrukket af Socialdemokratiets og De samvirkende Fagforbunds dominans. Baggrunden var naturligvis også, at tjenestemændene var blevet en stor og politisk betydningsfuld gruppe, og som nævnt var deres tilsynekomst i vid udstrækning båret frem af radikale partifællers virkelyst.

Tjenestemandsløven af 1919

På mange måder blev den radikale regerings embedsperiode imidlertid en skuffelse for tjenestemændene. Det skyldtes, at prisudviklingen og inflationen udhulede deres lønninger stærkt og forskubbede forholdet til andre grupper i samfundet. Alligevel beholdt Det radikale Venstre imidlertid en stærk bastion f.eks. i Jernbaneforeningen, og på en række principielle områder - altså med undtagelse af lønnen - blev tjenestemændene imødekommet på en meget bemærkelsesværdig måde.

Det kom til udtryk gennem udarbejdelsen af tjenestemandsløven af 1919. Med den blev forhandlingsreglerne

lovfæstede, og i øvrigt blev der indført ens regler for statens tjenestemænd, ganske som f.eks. Ohlsson havde ønsket det. Formand for den kommission, der udarbejdede forslaget, var den dengang radikale H.K. Kofoed, der senere fik en så afgørende indflydelse i alle sager vedr. statens ansatte og lønninger, og karakteristisk nok var det Ivar Berendsen, der i Folketinget blev regeringspartiets ordfører. Også Jernbaneforeningens formænd i årene under 1. verdenskrig havde været at finde i de radikale tillidsfolks rækker.

Tjenestemandsløven af 1919 blev en uhyre betydningsfuld og grundlæggende lov for tjenestemændene. Det var den, der slog tjenestemandsbegrebet fast, hvorunder altså hørte den faste varige ansættelse.

Den gav desuden en række rettigheder til tjenestemændene, som de havde kæmpet for siden århundredeskiftet og opfyldte nærmest alle de krav, de havde stillet med undtagelse af lønningssagen. Efterfølgende regeringer skulle da også virkelig komme til at bruge mange kræfter på at få omgjort, hvad der her var blevet gennemført. Men loven og dens principper blev stående og erstattedes ikke før 1969 med en én, der på mere principielle områder brød med 1919-loven.

Tydeligvis havde Socialdemokratiet sat fingeraftryk på loven, men den var de radikales. Tydeligvis var den blevet til i et meget nært samarbejde med organisationernes folk, og ikke mindst for de radikales vedkommende med de radikale tillidsmænd, der var kommet på plads ude i organisationerne.

Jernbanefolkene Ohlsson havde ikke været med i denne omgang. Bladprojektet i Jylland var slået fejl, og han

var atter genindtrådt i DSB nu som leder af dets pressebureau, men uden at genoptage sine faglige aktiviteter, selv om han stadig søgte at påvirke sine politiske kontakter. Men for Jernbaneforeningens vedkommende var det hans efterfølgere, der som socialdemokrater eller radikale havde fortsat arbejdet i det spor, som Ohlsson havde udstukket med sit brændende spørgsmål i 1899.

Det var de krav, som var blevet indfriet, og det var de krav, som de øvrige guldsnorsorganisationerne efterhånden også havde samlet sig om. I den proces havde det radikale parti, der også sørgede for at få udnævnt en radikal generaldirektør i DSB i 1916, spillet en afgørende rolle. Socialdemokratisk dominans, som den omsider begyndte at vise sig klart i 1980'erne, ville på dette tidspunkt aldrig være blevet accepteret af disse foreningers store flertal.

Påskekrise og slut

Lønsagen og den nære tilknytning til Socialdemokratiet havde da heller ikke øget de mange i forvejen let skeptiske guldsnores sympati for de radikale. Den balancegang, som Ohlsson havde indledt, afsluttedes brat i 1920, da Jernbaneforeningens medlemmer smed ledelsen på porten. Også i andre foreninger var der alvorlig murren, og den sten, der var anledning til, at aktørerne mistede balancen, var Påskekrisen 1920.

Den næste revolutionære stemning, der var ved at udvikle sig, fandt ingen sympati i guldsnorenes kredse, og da foreningens ledelse så forbød medlemmerne at overtage arbejde, som f.eks. sølvsnorene havde nedlagt, var bægret

fuldt. Den aktion opfattedes som entydigt politisk, hvad den for så vidt også var. At rette sig efter denne forholdsordre ville være det samme som at støtte det Socialdemokrati, der stod bag generalstrejken.

Ved det efterfølgende valg tabte Det radikale Venstre stort. Også i Jernbanelovningen var den socialdemokratisk-radikale alliance kommet i opposition. Den havde simpelthen ikke medlemmerne bag sig længere, og den hidtil kritiske, men positivt afventende holdning hos flertallet af medlemmerne var vendt. Det følgende ti-år blev foreningen styret af folk med tilknytning til de borgerlige partier. En radikal epoke blandt guldsnorenes fagforeninger var slut.

Kilder: Steen Ousager: Guldsnore på sporet. Jernbane, politik og forening. Udg. af Jernbanelovningen i kommission hos Odense Universitetsforlag (1991).

Som tidligere var DSB også under 1. verdenskrig som offentlig virksomhed udsat for voldsom kritik for ineffektivitet, byrokratisme m.m. Det er tydeliggjort i tegningen af hurtigtoget fra København til Thisted og dets skæbne fra afgang (se forsiden) til ankomsten. (Blæksprutten 1916)

